

גולדה מאיר נגד קיסינג'ר - המאבק על קווי הפסקת האש בחזית המצרית

מחבר: חגי צורף

מקור: "יסודות", גיליון 5 | 50 שנים למלחמת יום הכיפורים

הוצאה: המחלקה להיסטוריה בצה"ל

עורכים: אלי מיכלסון, יוגב אלבז, יניב פרידמן

שנת הוצאה: 2023

תקציר

המאמר מתאר את התנהלותה של ממשלת ישראל בראשות גולדה מאיר בשלבים האחרונים של מלחמת יום הכיפורים, בימים 18-31 באוקטובר 1973.

במרכזו של המאמר עומד המאבק שהלך והחריף שניהלה גולדה מאיר נגד דרישתה של ארצות הברית, בניצוחו של מזכיר המדינה הנרי קיסינג'ור, שישראל תמלא אחר החלטה 339 שהתקבלה במועצת הביטחון של האו"ם ב־23 באוקטובר ותסיג את כוחותיה לקווים שבהם נמצאו בעת שהתקבלה החלטה 338 על הפסקת אש יום קודם לכן. נסיגה כזו הייתה מסירה את הכיתור שהטיל צה"ל על הארמייה השלישית המצרית בדרומה של תעלת סואץ.

המאבק שניהלה מאיר נגד הדרישה הזו הביא להידרדרות ביחסי ארצות הברית-ישראל, לאחר שיתוף הפעולה הטוב ביניהן במהלך רוב המלחמה. הלחץ ההולך ומחריף של קיסינג'ור כלל גם דרישה לאפשר, בשלב ראשון, אספקה לא צבאית לארמייה השלישית, וניזון ממה שמזכיר המדינה ראה כאינטרסים אמריקאיים, אבל גם מאיומים מצד ברית המועצות להתערב צבאית, אם לא תמלא ישראל אחר החלטת מועצת הביטחון. המתח ששרר ביחסים עם האמריקאים אף הגיע לאיומים בניתוק הקשרים בין המדינות, בהטלת אולטימטום ובאיום להשתתף בהעברת אספקה לארמייה ללא הסכמת ישראל.

אולם ישראל הייתה נחושה שלא לסגת ולא לשמוט מידיה את הכיתור על הארמייה השלישית, אולי גדול הישגיה במלחמה והקלף החשוב ביותר שהחזיקה בידיה לקראת המשא ומתן המדיני העומד בפתח. בסופו של דבר לא נסוגה ישראל, והסרת הכיתור מעל הארמייה השלישית נקבעה רק בהסכם הפרדת הכוחות שנחתם בינואר 1974.

המאבק שניהלה הנהגת ישראל בראשות מאיר בקובעי המדיניות בארצות הברית, וקיסינג'ור בראשם, היה המשך ישיר למנהיגות הנחושה וההחלטית שהפגינה גולדה מאיר ברוב שלבי המלחמה שקדמו לפרק הזה.

גולדה מאיר נגד קיסינג'ר - המאבק על קווי הפסקת האש בחזית המצרית

חגי צורף¹

הקדמה

ב-24 באוקטובר 1973 בשעה 03:30 לפנות בוקר התכנס קבינט המלחמה הבלתי רשמי,² שניהל את מלחמת יום הכיפורים בלשכת ראש הממשלה בקריה בתל אביב. למרות השעה המאוחרת, ואף שהיו מותשים מימים ארוכים של דיונים מלווים במתח רב ובשינויים תכופים בתחושות ובמצב הרוח, הפגינו חברי הקבינט - ראש הממשלה גולדה מאיר, שר הביטחון משה דיין והשר ישראל גלילי (בהיעדרו של סגן ראש הממשלה, יגאל אלון), ולצידם הרמטכ"ל דוד אלעזר, ראש אמ"ן אלי זעירא ואלוף אהרון יריב - קורת רוח רבה ואפילו גילווי שמחה לנוכח הידיעות שצה"ל השלים את כיתורה של הארמייה השלישית המצרית בדרום תעלת סואץ; אולי

1 ד"ר חגי צורף, בעל תואר שלישי מאוניברסיטת חיפה. עבודת הדוקטור שלו עוסקת במדיניותה של גולדה מאיר כשרת העבודה בתקופת "העלייה הגדולה". שימש ראש תחום תיעוד והנצחה בארכיון המדינה וערך ארבעה ספרים על נשאים וראשי ממשלה. צורף כתב, יחד עם ד"ר מאיר בוימפלד, את הספר "יבוא יום ויפתחו את הארכיונים": ממשלת גולדה מאיר ומלחמת יום הכיפורים.

2 לישראל לא היה באותה עת קבינט מלחמה; בשם קבינט אני מכנה אפוא מטעמי נוחות את פורום ההתייעצויות בעניינים מדיניים-ביטחוניים, שהקימה גולדה מאיר עוד לפני המלחמה ותפקד במהלכה כקבינט. הוא כלל את ראש הממשלה גולדה מאיר, שר הביטחון משה דיין, סגן ראש הממשלה ושר החינוך יגאל אלון והשר ללא תיק ישראל גלילי.

גדול הישגיה של ישראל במלחמה. אולם עד מהרה הוברר שעם סיומו של המאבק הצבאי עומדת ישראל בפתחו של מאבק מדיני קשה, כדי לשמור על ההישג הזה מול לחץ בין-לאומי ובמרכזו לחץ אמריקאי כדי שתיסוג ותסיר את הכיתור. במאמר זה אדון במאפייני ההתנהלות של ההנהגה הישראלית בימים שלקראת סוף המלחמה, 18-25 באוקטובר 1973, ובאלו שבאו לאחר סיומה הרשמי ב־25 בחודש.³

המסקנה העיקרית שעולה מן המאמר היא שהתנהלותה של ממשלת ישראל, בראשותה של גולדה מאיר, העניקה לצה"ל את כל הגיבוי המדיני שהיה נחוץ כדי להשלים את ההישגים הטריטוריאליים והטקטיים בחזית הדרום, ומנעו את הנסיגה שנדרשה ישראל לבצע לנוכח לחץ בין-לאומי כבד, בעיקר אמריקאי, נסיגה שהייתה מביאה להשמטת ההישגים הללו. לשם כך ניהלו גולדה מאיר ושריה מדיניות של ניהול סיכונים שהביאה להרעה משמעותית ביחסים עם ארצות הברית.

המאמר מבוסס בעיקר על תיעוד מקורי מארכיון מדינת ישראל, ובכלל זה על החומרים שנוגעים לניהול המלחמה על ידי גולדה מאיר וממשלת ישראל, ואשר נחשפו לעיון הציבור באוקטובר 2022. בהם פרוטוקולים של ישיבות ממשלת ישראל, ישיבות קבינט המלחמה, יומן לשכת ראש הממשלה שמביא את הדיונים וחילופי הדברים שהתנהלו בין כתליה, חליפת המברקים האינטנסיבית בין לשכת ראש הממשלה מאיר בתל אביב לבין שגרירות ישראל בווינגטון בראשות השגריר שמחה דיניץ ועוד. כל זאת, לצד תיעוד מקורי מהארכיון הלאומי של ארצות הברית ומקורות נוספים. החידוש העיקרי במאמר הוא אפוא ההתבססות על חומרים שטרם נחקרו עד כה ומצביעים על התנהלותה של ממשלת ישראל במהלך מלחמת יום הכיפורים בדרך שלא הייתה מוכרת עד עתה.

מחקרים לא רבים נכתבו והתפרסמו על התנהלות הממשלה הישראלית בשלבים האחרונים של מלחמת יום הכיפורים בחזית המצרית ועל יחסי ישראל-ארצות הברית באותם הימים. בהם ניתן למנות ספרים שיצאו לאור בישראל כגון ספריהם של שמעון גולן, ישי קורדובה, עמירם אזוב

3 לתיאור נרחב של הקרבות בחזית הדרום בסוף המלחמה ראו: עמירם אזוב, **הכרעה: מי ניצח במלחמת יום הכיפורים**, כנרת, זמורה, דביר, 2020 (להלן: אזוב, **הכרעה**); לתיאור נרחב של המהלכים המדיניים בסיום המלחמה המתוארים במאמר זה, ראו: חגי צורף ומאיר בוימפלד, **"יבוא יום ויפתחו את הארכיונים": ממשלת גולדה מאיר ומלחמת יום הכיפורים**, כרמל, 2022 (להלן: צורף ובוימפלד, **יבוא יום**).

ועוד,⁴ ובארצות הברית - של קרייג דאייגל, דוד טל, מרטין אינדיק, ועוד.⁵ הספרים החשובים הללו מציגים בעיקר את זוויות הראייה של הדרג הצבאי בישראל או של הממשל האמריקאי, ואילו מאמר זה מביא את זווית הראייה של ממשלת ישראל והתנהלותה. בכך הוא משלים היבטים שהיו חסרים במידה מסוימת במחקרים אחרים.

17-18 באוקטובר - הצלחות צבאיות בדרום וחזרת העניין המדיני למרכז הבמה

ב־17 וב־18 באוקטובר 1973 הצליח צה"ל, לאחר קרבות קשים, לפתוח את הציר המוביל לאתר הצליחה ולמתוח שני גשרים מעל תעלת סואץ. מייד לאחר מכן ובימים הבאים חצו את התעלה כוחות גדולים משלוש אוגדות משוריניות תחת הפגזות כבדות של המצרים, שרק באותה עת הבינו את מהות הפעולה. לאחר יומיים של מצבי רוח משתנים על רקע ידיעות סותרות בדבר התקדמות ההתקפה בדרום, התאפיינו הימים 17 ו־18 באוקטובר בשיפור ניכר במצב רוחם של מנהיגי ישראל, כשהידיעות הטובות זורמות מן הדרום.

בימים האלה גם חלה תפנית מבחינת עיקר העיסוק של הנהגת ישראל. לצד העניינים הצבאיים והעיסוק המתמיד במשלוחי הנשק האמריקאי, חזרו הנושאים המדיניים למוקד. השינוי לרעה במצבם הצבאי של הערבים עורר את ברית המועצות להעלות מחדש את שאלת הפסקת האש על סדר היום. שגרירות ישראל בווינגטון דיווחה שהסובייטים גיששו אצל האמריקאים האם יהיו נכונים להעביר במועצת הביטחון של האו"ם החלטה על הפסקת אש במקום הימצאם של הכוחות, ולקשור אותה להחלטה 242 של מועצת הביטחון שהתקבלה בנובמבר 1967.⁶ בה בשעה

4 שמעון גולן, **מלחמה ביום הכיפורים: קבלת ההחלטות בפיקוד העליון המלחמת יום הכיפורים**, מערכות, 2013; ישי קורדובה, **מדיניות ארצות הברית במלחמת יום הכיפורים**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1987; אזוב, **הכרעה**.

5 Craig Daigle, *The Limits of Détente: The United States, the Soviet Union, and the Arab-Israeli Conflict, 1969-1973*, Yale university press 2012; David Tal, *The Making of an Alliance: The Origins and Development of the US-Israel Relationship*, Cambridge 2022; Martin Indik, *Master of the Game: Henry Kissinger and the Art of Middle East Diplomacy*, Alfred Knope 2022.

6 שלו אל גזית, לוו/149, 17 באוקטובר 1973, ארכיון המדינה, "חליפת מברקים בין לשכת רוה"מ לשליחיה בארצות הברית", <https://catalog.archives.gov.il/chapter/telegram-ykw> (להלן: "מברקים"). הדברים נמסרו לדיניץ ולשלו מפי גנרל ברנט סקוקרופט בבית הלבן.

הגיע ראש הממשלה הסובייטי אלכסי קוסיגין לקהיר, ובואו נקשר לכוונת הסובייטים להביא להפסקת אש. האמריקאים נקטו מדיניות של השהיה בתשובתם לסובייטים, וישראל כמובן התנגדה להפסקת אש בטרם הושלמה הפעולה בחזית הדרום. כמו כן היא התנגדה לאזכור החלטה 242, שנתפס כניסיון רוסי להעניק לערבים ניצחון על אף הכול. למעשה, ישראל ניהלה מעתה מדיניות שתכליתה לקנות זמן לשם השלמת המהלכים הצבאיים.

במהלך 18 באוקטובר כבר התקבלו ידיעות שהשרו אופטימיות זהירה בדבר הצלחת מבצע "אבירי לב" (המבצע לצליחת תעלת סואץ). בערבו של אותו יום דיווח הרמטכ"ל לראש הממשלה בתחושת הקלה רבה ש"מבצע הצליחה הצליח", וכעת היוזמה כולה בידי צה"ל. הוא דיווח לגבי ראש הגשר שהקים צה"ל ממערב לתעלת סואץ, שבתחילה "בקושי היה לו ראש ולא היה לו גשר"; אולם עתה יש לנו שני גשרים. הרמטכ"ל העריך שעד למחרת בבוקר יהיו 250 טנקים ממערב לתעלה.⁷

ב-18 באוקטובר סמוך לחצות שלח שגריר ישראל בווינגטון, שמחה דיניץ, את נוסח ההצעה שקיבל מזכיר המדינה והיועץ לביטחון לאומי, הנרי קיסנינג'ר, מן הסובייטים להפסקת אש מיידית במקומות שבהם נמצאים הכוחות, ולנסיגה ישראלית לאלתר מהשטחים הערביים הכבושים לקווים שתואמים את החלטה 242 של האו"ם. קיסנינג'ר ביקש למסור לגולדה מאיר שלא תתרגש מהנוסח, שאינו מקובל לחלוטין על האמריקאים. הוא מסכים, אמר, שהערבים והרוסים "חיים בעלטה של הזיות ואשליות ולא של מציאות".⁸ בפועל לא דיווח קיסנינג'ר לדיניץ על סעיף שלישי בהצעה הסובייטית: פנייה כללית לצדדים לפתוח בהתייעצויות כדי להשיג שלום צודק.⁹ תשובתה של ראש הממשלה דחקה בקיסנינג'ר שלא להיכנס למגע עם הסובייטים על בסיס הצעה זו.

אולם להתייצבות המצב הצבאי היה גם היבט ציבורי שלא היה נוח להנהגה. מן היומן עולה שבלשכה נתנו את הדעת על כך שככל שנקפו הימים כך גברו הרינונים והתהיות על הכישלון המודיעיני והמבצעי בימים הראשונים ללחימה. הציבור בישראל, שעד לאותו זמן הקפיד על שמירת חזית אחידה, התחיל להשמיע בקול רם יותר ויותר את השאלות שניקרו בו.

7 א"מ, "יומנו של מנהל לשכת ראש הממשלה אלי מזרחי", <https://catalog.archives.gov.il/>, chapter/new-ykw-yoman-eli-mizrachi, 18 באוקטובר 1973, 21:00 (להלן: א"מ, **יומן הלשכה**).

8 דיניץ אל גזית, לו/173, 18.10.1973, א"מ, **מברקים**.

9 Henry Kissinger, *Years of Upheaval*, Boston & Toronto 1982, pp. 539-540.

20-19 באוקטובר - "לאן רוצים להגיע" - עת לחשבון נפש והיערכות למאבק המדיני

ב-19 באוקטובר כבר נמצאו כ-260 טנקים של צה"ל ממערב לתעלה, והכוחות הישראליים התחילו להרחיב את שליטתם כשהם מטהרים את השטח כלפי צפון, לכיוון איסמאעיליה, ודרומה לעבר כביש סואץ-קהיר. בחזית הצפון, ברמת הגולן, נמשכו הקרבות אך לא חלו באותם ימים התפתחויות משמעותיות, לאחר שהמאמץ העיקרי עבר לחזית המצרית.

מבחינת הנהגת ישראל, אפשר לסמן את היום הזה כתחילת שלב חדש במלחמה, שבו ביקשו לקטוף את פירות הישגי המלחמה, אף שטרם הושלמה המלאכה. בבוקר 19 באוקטובר כבר שררה בלשכת ראש הממשלה תחושה של ניצחון בדרך. "אני רואה סימנים ראשונים של ניצחון. מתחילים ללחוץ עלינו. סימן שזה בסדר", אמרה ראש הממשלה לשר הביטחון משה דיין ולשאר הנוכחים בלשכה.¹⁰

אולם ההישגים האלו הושגו במחיר כבד של אבדות. מספרי ההרוגים, הפצועים והנעדרים הלכו ותפחו וכך גם הכאב שנלווה להם. ההנהגה המדינית של ישראל מצאה את עצמה נתונה בדילמה בין רצונה להמשיך ולשפר את המצב הצבאי לקראת הדיונים המדיניים, לבין הרצון לחסוך באבדות והקולות שנשמעו גם סביב שולחן הממשלה - לשקול הסתפקות בהישגים הקיימים שכבר שיפרו את מצבה של ישראל לאין ערוך, כדי להימנע מאבדות נוספות. הדילמה הזו הדהדה בדבריו של דיין לגולדה מאיר: "עניין האבדות ממש מחריד", אמר והוסיף: "על מה אנחנו נהרגים? מה לעשות עכשיו? ומה יהיה הקו הסופי?" הוא אישית, אמר, מעדיף את קו התעלה גם אם פירוש הדבר נסיגה מכל הכיבושים ממערב לה. המשמעות היא חזרה לקווי 1973 ולא 1967, ויש לכך משמעות עצומה, אמר דיין.

דיין תיאר את התוכנית לכבוש כמה שיותר שטח ממערב לתעלה, אך טען שצריך לעשות זאת תוך הימנעות מקרבות שמחירם כבד, כמו למשל להימנע מתקיפות אוויר של סוללות טילי נ"מ שמביאות לאובדן מטוסים.¹¹ הוא גם חזר על התוכניות שהוצגו לכיבוש פורט פואד בפתחה הצפונית של תעלת סואץ. דיין רצה בכך, כי מדובר בעיר אסטרטגית וחשובה למצרים ותקיפתה תגביר מאוד את הלחץ עליהם כקלף מיקוח להמשך. מצד שני הציגו דיין,

10 א"מ, יומן הלשכה, 19 באוקטובר 1973, 09:07.

11 שם.

ישראל גלילי ויגאל אלון את החשש שמהלך כזה יגביר את נחישותו של סאדאת להגיב בירי טילים לעומק ישראל.¹² באותה עת שקלה ישראל לכבוש את שדה הנפט הגדול מורגן בצד המצרי של מפרץ סואץ. במברק שנשלח לאמריקאים נמסר שכיבושו "עשוי להקנות לנו כוח מיקוח רב לאחר סיום הלחימה". כמו כן נכתב שהוא יכול לשמש את ישראל להספקת נפט נוכח טבעת החנק שיוצר סביבה העולם הערבי וסגירת מצרי באב אל-מנדב על ידי הצי המצרי, ולנוכח משבר הנפט ההולך ומתפתח.¹³

לעומת ההנהגה המדינית המהססת, פיקוד צה"ל רצה להמשיך ולהכות במצרים ככל האפשר. אולם גם בשורותיו החלו עתה להישמע קולות, שלא נשמעו בשלבים הראשונים של המלחמה, ותהו מה הן מטרות המלחמה. "מה הממשלה רוצה, לאן רוצים ללכת?", שאל המזכיר הצבאי של ראש הממשלה, ישראל ליאור, מפיו של אלוף פיקוד הצפון יצחק חופי (חקה). בפגישתה של ראש הממשלה עם סגן הרמטכ"ל ישראל טל ב-19 באוקטובר בשעה 16:40 עלתה שוב שאלת מטרות המלחמה ואיך מסיימים אותה. "מתי זה ייגמר, טליק?" שאלה מאיר את סגן הרמטכ"ל והוסיפה: "אפשר להסכים להפסקת אש כאשר יש עשרות אלפי מצרים אצלנו?" כלומר, בצד המזרחי של התעלה. טל ענה שהתשובה לשאלה זו תלויה בהגדרת מטרות המלחמה, שבהתחלה היו ברורות מאוד - survival - הישרדות - ועכשיו, עם התהפך הגלגל, הן אינן ברורות דיין. תשובתה של גולדה מאיר הייתה: "עכשיו אנחנו רוצים to survive גם בעתיד".¹⁴ משפט זה מסמן את המטרה העליונה שהציבה לעצמה ראש הממשלה: לתרגם את ההישגים הצבאיים להישגים מדיניים שיבטיחו את קיומה של ישראל. נראה שהיא כיוונה למדיניות אגרסיבית ששואפת להישגים טריטוריאליים גדולים ככל האפשר ממערב לתעלה. זוהי בבואה של תפיסתה הישנה, לפיה קיומה של מדינת ישראל מותנה בחוזקה המדינית שהוא פועל יוצא של חוזקה הצבאי.

באותו יום התקבלו דיווחים שהמתקפה ממערב לתעלה מתקדמת במהירות - אוגדה 143 בפיקוד אלוף (במיל') אריאל שרון לכיוון צפון, אוגדה 252 בפיקוד אלוף קלמן מגן לכיוון מערב ואוגדה 162 בפיקוד אלוף אברהם אדן (ברן) דרומה. "הכוחות נעים כה מהר שקשה לעדכן את המפה",

12 שם.

13 על משבר הנפט המתפתח, ראו: גזית אל דיניץ, ול/975, 20 באוקטובר 1973, א"מ, **מברקים**.

14 א"מ, **יומן הלשכה**, 19 באוקטובר 1973, 16:40.

דיווח ישראל ליאור.¹⁵ בשעה 18:05 כבר דיווח דיין למאיר ש"העסק מתקדם היטב", ואם הכול ילך כשורה לאוגדה של אדן, "הרי שביום שני בערב [24 באוקטובר] אנו יכולים לקוות שנשב מן הסואץ עד איסמעיליה". בישיבת הממשלה בשעה 20.10 טען דיין כי בהתחשב בתנאים שבהם החלה המלחמה, מסתמן שהיא עתידה להסתיים בניצחון גדול.

מדיניות המשך המלחמה הייתה תלויה גם בכוונותיהם של המצרים בהנהגת הנשיא אנואר סאדאת. ב־20 באוקטובר חזר ראש המוסד, צבי זמיר, מפגישה נוספת עם אשף מרואן יום קודם בפריז. הוא מסר על כוונותיו של סאדאת כפי ששמע מהסוכן המצרי, ועל פיהן נשיא מצרים לא יסכים להפסקת אש ויגרור את ישראל למערכה ממושכת. המידע הזה הבהיר למנהיגי ישראל שרק לחץ צבאי מסיבי ישכנע את מצרים להסכים להפסקת אש בתנאים נוחים לישראל. בדיון עם זמיר שניהלו ראש הממשלה, סגנה יגאל אלון והשר ישראל גלילי נידונו הדרכים למנוע בכל מחיר את פתיחתה של מלחמת התשה ארוכה בשעה שישראל פרוסה בקווים ארוכים ותתקשה לעמוד בה; דבר שיחייב אולי צעדים דרסטיים כגון גיוס צעירים ומבוגרים, גיוס בקרב יהודי התפוצות ועוד.¹⁶

המהלכים המדיניים

ב־19 באוקטובר החלו גלגלי הפעולה המדינית לנוע במהירות. הסובייטים הבינו שמצבו של הצבא המצרי מחמיר, ומגיעיהם עם האמריקאים התקיימו בדרג גבוה יותר ובתכיפות רבה והולכת. אחר הצהריים מסר המזכיר המדיני בשגרירות בושינגטון, מרדכי שלו, בשיחת טלפון שהסובייטים העבירו שדר מלאוניד בראזיניב לבית הלבן, ובו דרישה לקבל בתוך זמן קצר החלטה על הפסקת אש. התברר כי עם מסירת הדרישה זומן קיסינג'ר בבהילות למוסקבה כדי לדון עם הרוסים על הפסקת האש.¹⁷ בהתייעצויותיו עם הנשיא ריצ'רד ניקסון ועם עוזריו הוחלט להיענות להזמנה ולדון עם הסובייטים על הפסקת אש, בתנאי שהשיחות יחלו לא לפני 21 בחודש;

15 שם, 11:15.

16 שם, 20 באוקטובר 1973, 23:50. ראו גם: חגי צורף, "27 הימים שחוללו שינוי במעמד המוסד והעומד בראשו", **מבט מל"מ**, 74, 2016, עמ' 20-24.

17 George Washington University, National Security Archives, *The October War and U.S. Policy*, doc. 41, Brezhnev to Nixon, 19 October 1973, handed to Kissinger.

דבר שיעכב את ההחלטה על הפסקת אש בכמה ימים ויאפשר לישראלים להמשיך ולהכות את המצרים.¹⁸ עם זאת, האמריקאים ראו דחיפות בעניין גם בגלל משבר הנפט ההולך ומתפתח והאיום של מדינות ערב החברות באופ"ק להטיל אמברגו על משלוחי נפט למדינות המערב ובעיקר לארצות הברית.¹⁹

בקבינט המלחמה שררה תחושה שאמנם נסיעתו של קיסינג'ר למוסקבה קונה זמן עבור ישראל, אך עלולה להסתיים בהסכם כפוי של הפסקת אש שיושג בין המעצמות ולא יהיה לרוחה. במהלך ההתייעצויות ניהלה גולדה מאיר שיחת טלפון עם השגריר דיניץ, ובה מסרה את עמדתה בעניין השיחות הצפויות של קיסינג'ר במוסקבה. היא ביקשה שקיסינג'ר יפעל גם בשם האינטרסים של ישראל והדגישה את רצונה שלא ליצור זיקה בין ההסכם המתגבש להחלטה 242, "משום שלא הם ולא הקליינט שלהם צריך לקבל פרס, פיצוי בעד כל הקרבנות האלה".²⁰ בהתייעצות שררה תחושה שהזמן עד להפסקת אש הולך ואוזל, ולצה"ל נותרו לכל היותר יומיים-שלושה נוספים לחימה, ויש להחיש אפוא את המהלכים הצבאיים. את עמדת ישראל ניסח מנכ"ל משרד ראש הממשלה, מרדכי גזית, במברק לדיניץ: "חיוני בעינינו שמלחמה איומה זו לא תסתיים בהפסקת אש מפוקפקת בלבד. אנו חותרים לכניסה למו"מ ולהשגת חוזה שלום. אזכור 242 יהווה מכשול. ניסוח פשוט בדבר הפסקת אש והקפאה [של המצב הצבאי] וקריאה לכניסה למו"מ ישיר לשלום הוא מה שנחוץ עכשיו".²¹ במסרים שהעבירה ישראל על רצונה להיכנס למשא ומתן לשלום היה חידוש מעניין. ראש הממשלה נתנה, למעשה, להבין שהיא מוכנה לשקול ויתור על התהליך בשלבים, כפי שהציעה לפני פרוץ המלחמה, ולשאת ולתת על הסכם שלום מלא (והיא תחזור על כך בהמשך, ראו להלן). הסיבה לכך נעוצה, לדעתי, בשני גורמים עיקריים:

18 GWU, NSA, doc. 42, Memcon between Kissinger, Schlesinger, Colby, and Moorer, 19 October 1973; Department of States, Office of the Historians, *the Foreign Relations of the United States, Richard Nixon and Gerald Ford Administration*, 1969-1976: Vol XXVI, Doc. 215, Kissinger to Scowcroft, 20.10.1973; Kissinger, *Years*, p. 542

19 GWU NSA, doc. 45B

20 א"מ, **יומן הלשכה**, 19 באוקטובר 1973, 21:30.

21 גזית אל דיניץ, ול/968, 19 באוקטובר 1973, א"מ, **מברקים**.

1. התחושה שהמלחמה עתידה להסתיים בהישג צבאי מרשים שיציב את ישראל בעמדה טובה מאוד למשא ומתן, וימנע מהאמריקאים לאמץ את דרישת הערבים לנסיגה ישראלית לקווי 4 ביוני 1967.
2. המלחמה ומחירה הנורא, ובישראל גם החרדה הקיומית בתחילתה, שהביאו את מנהיגי הצדדים הניצים להבנה שיש לעקשנות המדינית מחיר כבד, ונדרשות הגמשה ונכונות לפשרות.

בתגובה לעמדה הישראלית הבהיר קיסינג'ר, שיש בנסיעתו למוסקבה משום יתרון לישראל, שתקבל עוד 48 שעות לפחות לפעולה צבאית, והביע את תקוותו שעד אז יושמד חלק גדול מהצבא המצרי. הוא אמר כי יפעל לנוסח מרוכך של החלטה על הפסקת אש, אם כי יהיה בה אזכור של תחילת משא ומתן לביצוע החלטה 242 משום שניקסון מחויב לה. בשיחה בארבע עיניים עם דיניץ אמר קיסינג'ר שאסור להביא את הרוסים למצב נואש עקב תבוסת המצרים, משום שהם עלולים להיגרר בשל כך למעורבות צבאית בלחימה. הוא ביקש את רשותה של ראש הממשלה להגיע לישראל בדרכו חזרה ממוסקבה, ונענה שיתקבל בזרועות פתוחות.²²

לימים הסביר קיסינג'ר, שההיענות הבהולה להצעה הסובייטית נבעה מהתחושה שארצות הברית השיגה בזכותה של ישראל את מטרותיה הבסיסיות ואת התנאים לפריצת דרך דיפלומטית, ולא היה כדאי לסכן אותן למען עוד כמה מטרות צבאיות ישראליות.²³

עם צאתו למוסקבה ב-20 באוקטובר, ביקש קיסינג'ר למסור לגולדה מאיר שבמצב הצבאי שנוצר אין לו שום הנחיות ברורות בעניין התנאים להפסקת האש, אך הוא חש שהוא בא מעמדת כוח ו"אתם אפשרתם לי זאת. אתם גרמתם לזאת שאמריקה וישראל יוצאות מנצחות מהמערכה הזאת שנכפתה עלינו ע"י הערבים והרוסים". זו הייתה הפעם הראשונה שמזכיר המדינה כרך יחד את ישראל ואת ארצות הברית כשותפות מלאות ומעין בעלות ברית במערכה. סוכם שישראל תמשיך לעדכן אותו ברציפות בהתפתחויות הצבאיות גם בעת שהותו במוסקבה. באותה שיחה הבטיח שוב מזכיר המדינה שלא יתחייב במוסקבה לשום דבר ללא התייעצות מוקדמת עם ישראל ותיאום עמה.²⁴

22 שיחת טלפון בין ראש הממשלה לדיניץ על שיחתו עם קיסינג'ר, א"מ, **יומן הלשכה**, 19 באוקטובר 1973, 23:20; **תיק שיחות דיניץ**, א"מ, א-7792/3.

23 Kissinger, *Years*, p. 544

24 דיניץ אל גזית, 194/ו, 20 באוקטובר 1973, א"מ, **מברקים**.

בישיבת הממשלה באותו ערב חלקו גולדה מאיר ושר החוץ אבא אבן שבחים לקיסנינג'ר, אולם ראש הממשלה הבהירה שאין לה אשליות. בסופו של דבר, האמריקאים והרוסים פועלים על פי האינטרסים שלהם, ובהם אינטרסים משותפים. היא רמזה שהיא אינה "קונה" את סיפור ההזמנה הבהולה של קיסנינג'ר למוסקבה, ונראה שהעניין תואם מראש בין האמריקאים לרוסים. עם זאת טענה שקשה להניח כי בשיחות יושג הסכם והביעה תקווה "כי לא יפתיעו אותנו", ובכל מקרה ישאלו את פיה של ישראל. מאיר הוסיפה שלדעתה יעברו עוד שניים-שלושה ימים בטרם תידרש ישראל להסכים להפסקת אש, והממשלה אף החליטה להקים צוות בין-משרדי שיכין את תנאי ישראל למשא ומתן על הפסקת האש.²⁵

בעודו במוסקבה הופתע קיסנינג'ר לקבל מסר מסגנון, גנרל בֶּרְנֵט סקוקרופט, ובו דברי הנשיא ניקסון שדורש ממנו להגיע כמעט בכל מחיר להסכם מדיני עם הסובייטים, מעבר להפסקת אש, שיהיה בו צעד ראשון לקראת שלום במזרח התיכון. נוצרה עתה הזדמנות להשיג הסדר כזה, מסר הנשיא למזכיר המדינה שלו. "אני רוצה שתדע שאני מוכן לחוץ על הישראליים כמה שנחוץ", כתב ניקסון והוסיף כי רק שתי המעצמות הגדולות יכולות להשיג זאת ורמז כי עליהן לכפות הסדר על בנות חסותן.²⁶ קיסנינג'ר נדהם מהמכתב שהיה לדעתו מנוגד לאינטרסים האמריקאיים בדבר דחיקת הסובייטים מניהול המגעים המדיניים במזרח התיכון, וטען שאם יפעל כך הוא יאבד את כל היכולת לנהל משא ומתן. מטרתו היחידה, ענה, היא להביא להפסקת אש שישראל תוכל להסכים לה, וגם את זה קשה מאוד להשיג. הוא התעלם אפוא מהנחייתו של ניקסון.²⁷

21-22 באוקטובר - הלם מדיני ומרוץ נגד הזמן - ההפתעה של קיסנינג'ר והסערה הציבורית המתעצמת

ב-21 באוקטובר בתוך שעות ספורות למדו מאיר, שר החוץ אבן, דיין ואחרים עד כמה טעו בנוגע למועד הפסקת האש ולמהלכיהם של האמריקאים בעניין. אחר הצהריים שלח קיסנינג'ר מברק לסקוקרופט עבור הנשיא.

²⁵ א"מ, "ריכוז ישיבות הממשלה", <https://catalog.archives.gov.il/chapter/new-ykw-government-meetings>, ממשלה 20 (להלן: א"מ, **ישיבות הממשלה**).

²⁶ GWU, NSA, doc. 47, Situation Room Message from Peter Rodman to Kissinger, TOHAK 20, 20 October 1973

²⁷ GWU, NSA, doc. 48, Message from Kissinger to Scowcroft, HAKTO 06, 20 October 1973

הוא הודיע לו שעליו לדווח בשלב זה לניקסון ולא לכסנדר הייג בלבד, ולא לאיש נוסף, **ובעיקר לא לדיניץ**. קיסינג'ר מסר על ההסכמות להפסקת אש שאליהן הגיע עם הסובייטים ואשר כללו החלטה לכנס את מועצת הביטחון כדי לאשרן עוד באותו ערב. כל מאמץ אפשרי נעשה כדי להסתיר את המהלך מישראל ולהעמיד אותה בפני עובדה מוגמרת. עם זאת הבהיר קיסינג'ר למשלחת האמריקאית באו"ם, שמבחינתו אין דחיפות לקבל את ההחלטה כפי שרוצים הסובייטים.²⁸ מזכיר המדינה הציג את ההסכם כהצלחה דיפלומטית רבה עבור האמריקאים, וגם עבור הישראלים, ודחיקת רגלי הסובייטים.²⁹ הוא גם דיווח על ההסכמות ליועצו הבכיר של סאדאת, חאפז איסמאעיל.³⁰

רק בשעות הערב מסר סקורופט לדיניץ על ההסכמה שנרקמה במוסקבה בדבר הפסקת האש, והשגריר העביר זאת ללשכת ראש הממשלה. ההסכמה כללה שלושה סעיפים:

1. קריאה להפסקת אש בתוך 12 שעות;
2. יישום החלטה 242 לאחר תום הקרבות;
3. תחילת משא ומתן מדיני בחסות המעצמות.

סקורופט מסר מפי קיסינג'ר, שמדובר לדעתו בהישג גדול אך מאיר ומנהיגי ישראל הוכו בתדהמה. בניגוד להבטחות התקבלה ההחלטה ללא כל התייעצות עם ישראל, והמועדים שנקבעו לקידומה עמדו לחול בתוך זמן קצר. ישראל נדרשה להסכים לה מיידי, והובהר שההצעה עומדת לעלות לדיון במועצת הביטחון של האו"ם כהצעת שתי המעצמות כבר באותו לילה. לא חלף זמן רב והשגריר בושינגטון העביר שדר מהנשיא ניקסון לראש הממשלה, ובו פירוט ההצעה והפצרה לקבלה ללא דיחוי. בד בבד הובטח שיימשכו משלוחי הנשק לישראל.³¹

Telegram From Secretary of State Kissinger to the United States Mission to the United Nations, FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc. 225 28

Telegram From Secretary of State Kissinger to the President's Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft), 21.10.1973, FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc. 222 29

FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc. 226 30

שדר מהנשיא ניקסון אל ראש הממשלה גולדה מאיר, בתוך: דיניץ אל גזית, לו/232, 21 באוקטובר 1973, א"מ, מברקים. 31

תגובתה הראשונית של ראש הממשלה הייתה ניסיון להרוויח זמן. באותה שעה לא ידעו בישראל שהסיכום שהושג במוסקבה היה בעיקרו הצעה אמריקאית, וכי הוא תאם את כוונותיהם של קיסנינג'ר ועוזריו עוד קודם שהחלו השיחות במוסקבה - שהמלחמה תסתיים ללא ניצחון ברור של אחד מן הצדדים, דבר שיבטיח את אפשרות המשא ומתן בתיווך אמריקאי.³² גולדה מאיר הביעה אפוא תמיהה ואכזבה: 'אני לא מבינה מה בוער להם, במה איימו עליו. עשרים פעם הוא הבטיח שלא יסכים לשום דבר בטרם אנו נראה את זה". אולם בסתר ליבה היא כנראה הבינה שהפור נפל והפסקת האש תיכנס לתוקפה בתוך שעות לא רבות. היא דיווחה מייד לשר האוצר פנחס ספיר ולדיין על ההתפתחויות. דיין התקשר מלשכתה למפקד חזית הדרום, רא"ל (במיל') חיים בר-לב, עדכן אותו והבהיר לו שיש לעשות מייד מאמץ אחרון כדי להגיע להישגים צבאיים נוספים.³³

לאחר מכן החלה שורה של דיונים והתייעצויות בלשכתה של ראש הממשלה, שנמשכה עד 06:30 בבוקר המחרת. במהלך ישיבת הממשלה, שנמשכה כארבע שעות, התקבלו שדרים מהנשיא ניקסון ומקיסנינג'ר, בהם חזרו השניים על טענתם שההצעה טובה לישראל וביקשו שממשלת ישראל תקבל אותה.³⁴

הרמטכ"ל דוד אלעזר טען בישיבה שאם תפסיק ישראל את האש היא תקטע את תנופת התקפתה, ואם תתחדש האש לאחר הפוגה מסוימת תעמוד ישראל במצב גרוע בהרבה. אולם מרבית השרים סברו שאין לישראל ברירה אלא להיענות להצעה האמריקאית, גם משום שהיא באה, לדבריהם, מתוך עמדה של ניצחון. רבים מהשרים מצאו שבסעיפים 1 ו-3 בהחלטה יש גם יתרונות ופתח למשא ומתן מדיני עתידי. גם מאיר סברה כך. בדברי הסיכום שלה היא חזרה על טענתה ש"הייתה כאן הפרת הבטחה מפורשת ללא כל מקום לאיזו שהיא אי-הבנה". ממשלת ישראל הועמדה בפני עובדה כשאת הפרטים היא קיבלה בשידורי הרדיו. אולם היא הסכימה שאין לישראל

32 Kissinger, *Years*, pp. 553-555
הנרי קיסנינג'ר, **משבר: ניהול מדיניות החוץ במלחמת יום כיפור וביציאה מווייטנאם**, הוצאת שלם, 2004, עמ' 256-258.

33 א"מ, **יומן הלשכה**, 21 באוקטובר 1973; שם, שיחת טלפון בין ראש הממשלה לדיניץ, 21:35; דיניץ אל גזית, לוו' 226, 21 באוקטובר 1973, א"מ, **מברקים**.

34 שדר מהנשיא ניקסון אל ראש הממשלה גולדה מאיר, בתוך: דיניץ אל גזית, לו' 232, 21 באוקטובר 1973, שם.

אפשרות להשיב בשלילה לפנייה הנשיאותית, משום שהיא תלויה בנשק האמריקאי; מה גם שתנאי ההסכם אינם בלתי סבירים עבורה. הממשלה נענתה עקרונית לפנייתו של ניקסון, אך הסמיכה את ראש הממשלה לערוך בירורים על עניינים מסוימים בהסכם הפסקת האש.

בשולי הדיון בעניינים המדיניים עלתה בישיבת הממשלה נימה של ביקורת מפי שר הדתות, זרח ורהפטיג, על האבדות הכבדות שגרם מבצע "אבירי לב". ראש הממשלה יצאה נגד הדיבורים האלו. לפי תפיסתה, כדי להגיע להישגים הצבאיים שיביאו להישגים מדיניים שיבטיחו את קיומה של ישראל - אין ברירה אלא לשלם את המחיר, כואב ככל שיהיה. בדבריה בישיבה זו הזכירה את הכאב הרב הכרוך בנפילת חיילים, מכיוון ש"אנו עם קטן וכל אחד מכיר את השני". עם זאת אמרה, ששתי ההחלטות המכריעות שקיבלה הממשלה במהלך המלחמה - אישור ההתקפה לתוך שטח סוריה וההחלטה לחצות את תעלת סואץ - התקבלו אף שהיה ברור כי יהיו כרוכות באבדות כבדות. עם זאת, הן שינו את פני המערכה והביאו לתהליך שמוביל להפסקת אש כשישראל במצב טוב במידה רבה מזה שהייתה בו לולא היו מתקבלות. מאיר תקפה בחריפות את השר ורהפטיג על דברי הביקורת שלו באומרה: "כאשר יורים יש אבדות ומן הנמנע שיהיה אחרת".³⁵

בתום הישיבה הוכן מכתב התשובה לנשיא ניקסון, ובו מנתה מאיר את העניינים שמדאיגים את קובעי המדיניות בישראל בהקשר ההצעה להפסקת אש, ובכללם שאלת הגבולות במימוש החלטה 242, הגדרות ברורות של מיקום הצבאות, חילופי שבויים, מאזן הכוחות, המעורבות הסובייטית ועוד.³⁶ ב-22 באוקטובר 1973 סמוך לשעה 04:00 (שעון ישראל) התכנסה מועצת הביטחון של האו"ם לדיון חירום. הדיון נמשך כשעתיים וחצי ובסיומו התקבלה ההחלטה שמספרה 338. ההחלטה נתנה תוקף להסכמות האמריקאיות-סובייטיות בכל שלושת הסעיפים, ובמרכזם קריאה להפסקת אש בתוך 12 שעות.

35 א"מ, ישיבות הממשלה, ממשלה 20.

36 גולדה מאיר אל הנשיא ניקסון (טיוטה), 22 באוקטובר 1973, א"מ, א-7050/22.

שיחות עם קיסניגר ברקע הידיעות ממוסקבה

בצהרי 22 באוקטובר נחת קיסניגר בישראל ושהה בה כשש שעות בטרם המשיך בדרכו לווינגטון. השיחות החלו בפגישה בארבע עיניים בהרצליה עם ראש הממשלה, שנמשכה 15 דקות בטרם הצטרפו אליה מרדכי גזית ועוזרו של קיסניגר פיטר רודמן. הן נמשכו בסעודת צהריים שאליה הצטרפו אבן, דיין ואלון, והסתיימו בשיחה עם הצמרת המדינית והצבאית. בשיחה זו מסרו הרמטכ"ל, מפקד חיל האוויר וראש אמ"ן תדריך לקיסניגר על המצב הצבאי בחזיתות.

השיחות עם קיסניגר סימנו את סוף ימי האהדה והריצוי ההדדיים, לפחות על פני השטח, ששררו במידה זו או אחרת בימי המלחמה, ואת תחילתה של תקופה שבה ידעו היחסים בין ישראל לארצות הברית מעלות ומורדות. בתחילת השיחה בין ראש הממשלה למזכיר המדינה באה לידי ביטוי התחושה ששררה בממשלת ישראל, כי היא "הולכה שולל" וכי לוח הזמנים הדחוס שהוכתב לה מנע ממנה לקטוף את פירות הניצחון המלא. קיסניגר הסביר שהדיווח המאוחר לישראל וחוסר התיאום עמה נבע מקשיי תקשורת שהיו לו עם ווינגטון, והוסיף כי אמר לחבריו: "יש בן אדם אחד בעולם שלא יאמין לי, וזאת תהיה ראש ממשלת ישראל".

מאיר דיווחה לאחר מכן בלשכתה שקיסניגר טען כי הבהילות בתכנון המהלכים הצפויים, מקורה בחשש מהתערבות צבאית סובייטית משום שהרוסים מצויים, לדבריו, ב"פאניקה" בשל מצבם של המצרים. הוא הסביר ארוכות מדוע נאלץ בסופו של דבר לשלב אזכור של החלטה 242 בהצעה, אם כי טען שזהו נוסח מרוכך לעומת דרישות הרוסים. אין לסעיף זה משמעות מעשית, אמר, והוא אינו קשור לסעיף השלישי, שעניינו משא ומתן ישיר בחסות מתאימה; אין שום הסכמות נוספות, חשאיות, בין המעצמות, טען קיסניגר.

גולדה מאיר דחקה בו להתחייב מפורשות לחילופי שבויים בתוך זמן קצר, משום ש"אנו לא נוכל לחיות עם מצב שבו לא יתבצעו חילופי שבויים". לדבריה, היא אינה יכולה לעמוד מול המשפחות במצב הזה. קיסניגר ענה שיובהר פומבית כי יש התחייבות אמריקאית כזו, אם כי הודה שברז'נייב אמנם הבטיח לעשות כל מאמץ בנושא השבויים אך אין התחייבות רוסית מובהקת בנידון. מזכיר המדינה רמז בין השורות, כי אם הדבר נדרש ודחוף מבחינה צבאית, ישראל רשאית להמשיך ולשפר מעט את העמדות בדרום גם זמן מה לאחר כניסת הפסקת האש לתוקפה: "אני אהיה באווירון וכשאגיע לווינגטון אשלח מחאה", אמר מזכיר המדינה לראש הממשלה, "אתם

ניצחתם, אנחנו ניצחנו". למרות השגותיה על התנהלותו של קיסניגר, לא יכלה גולדה מאיר להתעלם מהעזרה העצומה שקיבלה ישראל במהלך הקרבות ואשר הועברה בטיסות ישירות שמספרן באותה שעה כבר עמד על כ-150, ומתרומתו הרבה של קיסניגר לכך. לימים התפרסמו מחקרים שטענו כי קיסניגר דווקא עיכב את תחילת המשלוחים, והוא אף הודה באוזני דיניץ שכוונתו הייתה שהמשלוחים יחלו רק לאחר תום הקרבות,³⁷ אולם על חלקו לאחר שהחלו המשלוחים אמרה לו ראש הממשלה: "אינני יודעת היכן היינו בלעדך".³⁸ מרישום השיחה ביניהם עולה שהיא התנהלה באווירה נינוחה. אולם הפגיעה האישית שחשה מאיר מדרך התנהלותו של קיסניגר לא פגה, והיא תשוב ותופיע ביתר שאת בימים הבאים.

הידיעות המפתיעות על ההסכם שהושג במוסקבה קבעו את סדר היום הצבאי בשעות שבאו לאחר מכן. צה"ל הגביר את התקפתו בדרום כדי להשלים את כיתור הארמייה השלישית בטרם תיכנס הפסקת האש לתוקפה. 12 שעות בדיוק לאחר קבלת החלטה 338 באו"ם, בשעה 18:52 ב-22 באוקטובר 1973, קיבלו כוחות צה"ל הוראה לנצור את האש.

בשעה 22:30 התכנסה ישיבת הממשלה. היה זה בתום כמעט יומיים של דיונים רצופים ללא שינה. חברי הקבינט היו מותשים מרצף הדיונים, מהמתח הרב שליווה אותם ומהתסכולים שידעו בשעות אלו. דיין דיווח שאמנם המצרים הודיעו על הסכמתם להפסקת אש, אך הם ממשיכים לירות ואם יימשך הדבר - צה"ל ינצל זאת כדי להשלים כיבוש של שטחים נוספים מעבר לתעלה בחלקה הדרומי. כך גם בחזית מול הסורים, שטרם השיבו בעניין הסכמתם להפסקת האש. כמה שרים חלקו על דבריו וביקשו להימנע מיוזמה שתביא לקרבות גדולים ולאבדות נוספות. אולם הממשלה קבעה שאם המצרים ימשיכו בלחימה, יהיה צה"ל מוסמך "להשלים את פעולת ההגעה של הכוחות אל התעלה בחלק הדרומי של האגם המר ודרומה ממנו (כיוון סואץ)".³⁹

37 א"מ, **יומן הלשכה**, 21 באוקטובר 1973, 00:50.

38 פרוטוקולים נרשמו לפגישת ארוחת הצהריים של קיסניגר עם הצמרת המדינית של ישראל (גולדה מאיר, משה דיין, יגאל אלון, אבא אבן ועוזריהם) ולפגישתו עם צמרת צה"ל, ראו: א"מ, "ריכוז התייעצות מדיניות-ביטחונית (קבינט)": קבינט 26, <https://catalog.archives.gov.il/chapter/> new-ykw-list-cabinets (להלן: א"מ, **ישיבות הקבינט**); ראו גם דיווחים על השיחות, למשל: גזית אל דיניץ, ול/997, ול/998, 22 באוקטובר 1973, א"מ, **מברקים**; דיווח של ראש הממשלה בישיבת הממשלה, 22 באוקטובר 1973, א"מ, **ישיבות הממשלה**, ממשלה 21; דיווח של גולדה מאיר לקבינט, א"מ, **יומן הלשכה**, 22 באוקטובר 1973, 17:00.

39 א"מ, **ישיבות הממשלה**, ממשלה 21.

דיין הודיע לראשי הצבא שכל עוד נמשכת האש דה פקטו, ימשיך גם צה"ל בהתקפתו. כוחות צה"ל שעטו דרומה לעבר העיר סואץ ובתוך כך ניתקו את כביש קהיר-סואץ. הרמטכ"ל אמר כי למרות פקודת הפסקת האש שהוא עומד להוציא, הוא מאשר לכוחות "לגמור תנועות", בעיקר באזור העיר סואץ, ודיין אישר "ליישר קווים".

משברים תכופים בעוד הלחימה נמשכת, 23-25 באוקטובר⁴⁰

עניינים צבאיים ומדיניים בכפיפה אחת

למרות ההחלטה על הפסקת אש, נמשכה הלחימה בשתי החזיתות. בצה"ל רצו לנצל את ההצלחה להישגים נוספים. הרמטכ"ל קיווה שיוכל למשוך שני ימי לחימה נוספים בחזית הדרום כדי להשלים, כאמור, את כיתור הארמייה השלישית, ושלח את חיים בר-לב, הרמטכ"ל לשעבר ושר המסחר והתעשייה שמונה למפקד חזית הדרום, לשכנע את ראש הממשלה לאשר זאת. בר-לב הביע תמיהה מדוע מופעל לחץ על צה"ל לסיים את הלחימה, ובעצם רמז לשאלה: מדוע הסכימה ישראל להפסקת אש בעוד צה"ל נמצא בתנופה גדולה? בר-לב הציג את הבעייתיות הטמונה בהפסקת הלחימה בשלב הנוכחי, כשהכוחות נמצאים בקווים ארוכים ובלתי נוחים להגנה מול צבא עצום, ולפני שהמצרים חטפו מכה ניצחת שתשפיע על מעמדה של ישראל בטווח הארוך. "הם מהמלחמה הזאת צריכים להסיק שלא עוזר כלום, שהם לא יכולים להרוס את ישראל", אמר בר-לב והמליץ לאשר כמה ימי לחימה נוספים על סמך הפרת הפסקת האש על ידי המצרים, כדי להשלים את הכיתור.⁴¹

בימים הבאים היה הדרג המדיני נתון בין הפטיש של הלחץ האמריקאי להפסיק את האש לבין הסדן של הצבא והרצון שלו להמשיך בלחימה ולחזק את כיתורה של הארמייה השלישית. למעשה נתנו מאיר ודיין חופש פעולה לצה"ל להמשיך בהתקפה לשיפור עמדות בחזית הדרום, בעיקר בכל הקשור לכיתור הארמייה השלישית, והיו מוכנים לשלם על כך את המחיר המדיני במידת הצורך. ראש הממשלה החליטה שישראל תטען שהמשך הלחימה נובע מהפרה של הפסקת האש מצד מצרים. צה"ל המשיך אפוא

40 לתיאור נרחב של הימים האלו ראו: צורף ובויםפלד, **יבוא יום**, עמ' 300-321.

41 א"מ, **יומן הלשכה**, 23 באוקטובר 1973, 00:30; גזית אל דינוץ, ו/7, 23 באוקטובר 1973, א"מ, **מברקים**.

בהתקדמותו בדרום והגיע עד לפאתי העיר סואץ. בכך כותרה הארמייה השלישית המצרית ונותקה ממקורות האספקה העיקריים שלה, שנמצאו ממערב לתעלת סואץ.

המשך הלחימה וההצלחות הצבאיות הישראליות עוררו את זעמה של ברית המועצות, וגם האמריקאים הזעיפו פנים. קיסינג'ר החליט לבלום את המתקפה הישראלית. ישראל טענה, כאמור, שהלחימה נמשכת עקב הפרת הפסקת האש על ידי המצרים, וכי "כל הפעולות הצבאיות הן ביוזמת מצרים", וישראל רק מגיבה להן משום "שלא נוכל לשבת כמו ברווזים".⁴² אולם האמריקאים לא "קנו" את ההסבר הישראלי. המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית, לאוניד ברז'נייב, שלח מסרים חריפים לקיסינג'ר ולניקסון ב"קו החם" ותבע להפסיק את ההפרות הישראליות "הבוטות" של הפסקת האש. לדעת הסובייטים, רמז ברז'נייב רמז עבה, התוקפנות הישראלית מתואמת עם האמריקאים.⁴³ גם סאדאת שלח מסר בהול לניקסון, ובו ביקש ממנו לנקוט את כל האמצעים, ובהם הפעלת כוח, כדי לגרום לישראל לקיים את הפסקת האש.⁴⁴ ניקסון ענה לברז'נייב שלפי המידע המצוי בידי האשמה דווקא מוטלת על המצרים, אולם הבטיח לעשות כל מאמץ לגרום לישראלים לכבד את הפסקת האש. מסר דומה העביר ניקסון לנשיא סאדאת.⁴⁵

ב-23 באוקטובר סקר קיסינג'ר בפני הצוות שלו במחלקת המדינה את התנהלותו במהלך המלחמה עד לאותו שלב. הוא קבע שארצות הברית נמצאת במושב הנהג: הישראלים ניצחו, בני החסות של הסובייטים הובסו, והשגת הסכם שלום תלויה בושינגטון.⁴⁶

בו ביום קיבלה מועצת הביטחון של האו"ם החלטה נוספת להפסקת אש במזרח התיכון, החלטה 339, ובה תביעה לחזרה מיידית של הכוחות לעמדותיהם כפי שהיו ב-22 באוקטובר, עת התקבלה ההחלטה הקודמת,

42 גזית אל דיניץ, ו/258, 23 באוקטובר 1973, אה"מ, מברקים.

43 Secretary Brezhnev to Secretary of State Kissinger, 23.10.1973, GWU, NSA, Doc.60, Hotline Messages from Brezhnev to Nixon, 23 October 1973, doc. 61A, 61B, Ibid.

44 Backchannel Message From Egyptian President Sadat to President Nixon, 23 October 1973, FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc. 248, 252.

45 Nixon to Brezhnev, 23 October 1973, sent via hotline, GWU, NSA, Doc.62.

46 Transcript, "Secretary's Staff Meeting", 23 October 1973, GWU, NSA, Doc. 63.

ושיגור משקיפים לאזור הלחימה לפקח על יישומה. מכאן ואילך התנהל המאבק העיקש שניהלו גולדה מאיר וממשלתה נגד התביעה שישראל תסיג את כוחותיה בחזית הדרום לקווי 22 באוקטובר. אם חשבו מאיר, דיין, גלילי ואלון ושאר שרי הממשלה, ש"אפשר לחיות" עם ההחלטה שהתקבלה במוסקבה, הרי שהתביעה הזאת כבר הייתה בגדר משחק עם כללים חדשים לגמרי. היענות לה, פירושה הסרת הכיתור סביב הארמייה השלישית - ההישג המשמעותי וקלף המיקוח הטוב ביותר שהיה בידי ישראל באותה עת. למאבק היו היבטים מדיניים והיבטים צבאיים. גולדה מאיר חששה שוויתור בעניין התביעה הסובייטית יפתח תהליך שבו תעמוד ישראל פעם אחר פעם בפני עובדות מוגמרות ותכתיבים שאינם נוחים לה. זה היה מאבק על תדמיתה של ישראל בסוף המלחמה: האם היא תיתפס כמנצחת או כמי שיצאה ממנה בתיקו; ולפי הגדרת אחדים - תיקו שכולו הפסד.

ישראל סירבה בכל תוקף לחזור לקווים אלו ותירצה זאת בשתי טענות:

1. איש אינו יודע היכן בדיוק היו הקווים ב-22 באוקטובר;
2. החריגה מעבר להם נעשתה מכיוון שהמצרים המשיכו בלחימה והיה הכרח להגיב ולשפר עמדות לצורך הגנה על כוחותינו.

ראש הממשלה הורתה לדיניץ להעביר לקיסנינג'ר שדר מנוסח בנימוס אך גם בתקיפות רבה. בשדר הבהירה ראש הממשלה למזכיר המדינה מדוע אין ישראל יכולה לקבל את מה שראתה כתכתיב סובייטי בהסכמה אמריקאית, ולכן לא תוכל להסכים להסגת כוחותיה לקווי 22 באוקטובר.⁴⁷ הנוסח של השדר העיד על משבר האמון שהחל להתפתח בין גולדה מאיר לקיסנינג'ר, פרי ההפתעה המרה שהוכנה לראש הממשלה בעת שהותו של מזכיר המדינה במוסקבה. הצעד שהוא עשה והפרת ההבטחות המפורשות היו עבורה הפרת אמון ופגיעה אישית בה. מזכיר המדינה, מצידו, חש בכך ועשה כל מאמץ לרכך את הדברים. בשיחתו עם דיניץ הוא דיבר בחום על ביקורו בישראל ועל התרגשותו "מפגישתו עם העם בארץ וחש שנפגש עם עם גדול". אשר להחלטה במועצת הביטחון, הוא הסביר שהיא נובעת מאינטרסים אמריקאיים, ואלה ישרתו בסופו של דבר גם את ישראל. הוא הזכיר את תמיכתו בהמשך המתקפה הישראלית וטען כי להחלטת האו"ם אין משמעות מעשית, משום שהוא אינו מצפה שישראל תחזור לקווי 22

47 שדר מגולדה מאיר אל הנרי קיסנינג'ר, בתוך: דיניץ אל גזית, 23.10.1973, 259/17, א"מ, מברקים.

באוקטובר: "הוא בטוח שנוכל למצוא 200 או 300 ירד בלתי חשובים שמהם נוכל לסגת", "ג'יסטה קטנה ולא משמעותית", אמר קיסניגר.⁴⁸

בשעות הבוקר המוקדמות של 24 באוקטובר נמשכו בלשכתה של גולדה מאיר, תחילה בכנסת בירושלים ואחר כך בלשכתה בתל אביב, התייעצויות שבהן נידונה השאלה האם וכיצד להיענות להחלטת מועצת הביטחון 339 והאם להיענות להצעתו של קיסניגר לנסיגה סמלית. התייעצויות אלו פתחו יומיים של דיונים נמרצים, ובמהלכם נמשך המיקוח החרף בין ישראל לממשל האמריקאי. כיתור הארמייה השלישית האדירה וניתוקה ממקורות האספקה שלה הפכו אותה לכוח שאין לו יכולת לחימה מעבר לימים אחדים. היא חסרה חימוש וחייליה נותרו ללא מספיק מים לשתיה, ללא די מזון וללא תרופות לפצועים. נטרולה של ארמייה מצרית שלמה, שלא לומר השמדתה, הייתה אפשרות מפתה עבור מפקדי הצבא הישראלי ועבור הנהגת המדינה. בשעה 01:40 מסר גלילי שדיין מציע "להגיד לאמריקאים לא". בשעה 02:05 הורתה מאיר לדיניץ, בשיחת טלפון, שיעביר לקיסניגר את המסר, שעליו חזרה פעמים רבות: אם המצרים יכבדו את הפסקת האש, "תגיד לו שיש לו מילה שלי שלא יהיה שום דבר". בו בזמן דחתה ראש הממשלה בהמלצת שר הביטחון כל היענות לתביעותיו של קיסניגר למחווה כזו או אחרת של נסיגה סמלית. "תגיד לו [לקיסניגר] לא!" אמרה לדיניץ בהחלטיות.

עתה, כשכיתור הארמייה השלישית הושלם, החליטה מאיר להקפיד על הפסקת האש ברוח הבטחתה לקיסניגר והעבירה הנחיה ברוח זו לדיין. אלא שהתברר כי ראשי הצבא אינם מקפידים על קיום ההוראות האלה ובמידה רבה עושים כרצונם. בהתייעצות בלשכתה בשעות הבוקר המוקדמות של 24 באוקטובר דיווח המזכיר הצבאי ליאור לראש הממשלה, שצה"ל ממשיך בהתקפותיו. מאיר הנזעמת אמרה: "בסופו של דבר יש גבול. הממשלה לא יכולה להגיד שקיבלה הפסקת אש ויחד עם זה נעים ויורים", וביקשה את ליאור לזמן את שר הביטחון והרמטכ"ל ללשכתה.⁴⁹

בהתייעצות של הקבינט ובכירי הצבא שהתכנסה בשעה 03:30 - בנוכחות גולדה מאיר, משה דיין, ישראל גלילי, הרמטכ"ל, ראש אמ"ן אלי זעירא

48 שלו אל גזית לו/261, דיניץ אל גזית, לו/260; דיניץ אל ראש הממשלה, לו/264, 23 באוקטובר 1973, שם: דיווחים על השיחות עם קיסניגר, תיק שיחות דיניץ, א"מ, א-7792/3.

49 א"מ, יומן הלשכה, 24 באוקטובר 1973, 02:20.

ואלוף אהרון יריב, קודמו של זעירא בתפקיד ששימש כעוזר מיוחד לרמטכ"ל לימי המלחמה - שררו התרוממות רוח ותחושת ניצחון לנוכח השלמת הכיתור של הארמייה המצרית. הדוברים הרשו לעצמם להתבטא בשחצנות כלפי האמריקאים. הדכדוך, המתחים וההתחשבות האישית שנשמעו לא פעם בחלל לשכת ראש הממשלה הוחלפו בתחושה של ביטחון וסיפוק רב לנוכח ההישג המסתמן. הנהגת ישראל הניחה שלאחר ההישג בסוריה, כיתור הארמייה השלישית הוא שנותן את החותם הסופי לעובדה שמלחמה שהחלה בהפתעה ובכישלונות צבאיים עומדת להסתיים בהישג מרשים ואולי אף בניצחון; והם לא גילו שום נכונות לשמוט את ההישג הזה מידם. ראש הממשלה פתחה את הדיון באמירה ברורה: 'שישכח [קיסנינג'ר] את התביעות על נסיגה של 300 או 200 מטר לכיוון זה או אחר'. דיין תמך בעמדתה ואמר: "לקיסנינג'ר צריך לומר, שאיננו נסוגים לא לגבעה ולא לשום דבר. אבל נעשה סידורים של הקפאת המצב". דברי השניים זכו להסכמה כללית. בשעה שהארמייה השלישית מכותרת - מצב שהוגדר על ידי גלילי ודיין "מאורע היסטורי" - והמצרים משדרים פאניקה, שרר בדיון מצב רוח מרום ואף הוחלפו הלצות בין המשתתפים. הרמטכ"ל דוד אלעזר סקר את מצב הכוחות הישראליים ודיווח שצה"ל ניתק שניים משלושת הכבישים שמוליכים מהתעלה לקהיר. עמדת הקבינט שלא לסגת לקווי 22 באוקטובר התקבלה כהחלטת ממשלה מאוחר יותר באותו יום.⁵⁰

עבור סאדאת הייתה כניעת הארמייה השלישית, לו התרחשה, מכה שעלולה הייתה להפוך את כל הישגי המלחמה לכישלון מוחץ - ליטול ממצרים את הישגיה בחציית התעלה. הוא שלח שדרים בהולים לנשיא ניקסון בעניין ההכרח להפסיק את הקרבות והצורך לאשר אספקה לארמייה השלישית המכותרת. הממשל האמריקאי ראה בתלותם של המצרים בו בעניין גורלה של הארמייה השלישית הזדמנות בלתי חוזרת לדחוק את רגלי הסובייטים ולבסס את השפעתו במצרים לקראת התהליך המדיני שיבוא לאחר המלחמה. לשם כך היה עליו להביא בראש ובראשונה לריסונה של ישראל ולהבטיח את הצלתה של הארמייה המכותרת. בנוסף ביקש קיסנינג'ר למנוע עימות עם הסובייטים. עתה מצאו ישראל וארצות הברית את עצמן, לראשונה מאז פרוץ הקרבות, בניגוד חריף של אינטרסים,

50 שיחת טלפון עם דיניץ, א"מ, **יומן הלשכה**, 24 באוקטובר 1973, 01:40; דברי ראש הממשלה בהתייעצות מדינית-צבאית, 24 באוקטובר 1973, 03:30, א"מ, **ישיבות הקבינט**, קבינט 27A; החלטות ישיבת הממשלה, 24 באוקטובר 1973, 21:30, א"מ, **ישיבות הממשלה**, ממשלה 22.

כשכל אחת מהן נאחזת בעקשנות בעמדתה ואינה מוכנה לוותר. הלחץ על ישראל הלך וגבר; "בכל חמש דקות יש חמישה טלפונים מהבית הלבן ונפתלי [קיסנינג'ר] צועק שהוא מאבד את הקרדביליטי שלו בעיני הנשיא, הפנטגון וה-CIA", סיפרה גולדה מאיר למשתתפי אחת ההתייעצויות.⁵¹

ברז'נייב שלח שוב איגרת כתובה בלשון חריפה לניקסון ודרש לדעת אילו צעדים מתכוונים האמריקאים לנקוט כדי לשים קץ לתוקפנות הישראלית המתגרה בחזית הדרום.⁵² הנשיא ניקסון החליט להטיל את מלוא כובד משקלו כדי להפסיק את הפעילות הצבאית הישראלית. ראש הסגל בבית הלבן, אלכסנדר הייג, איים באוזני דיניץ בשמו של ניקסון שאם ישראל לא תפסיק את פעילותה המלחמתית, ישקול הנשיא לנתק עצמו ממנה - nature. בתגובה להסבריו של דיניץ שוחח הייג עם ניקסון, ומסר שהנשיא שמח לשמוע כי ישראל אינה יוזמת וכי הקרבות הולכים ופוחתים; אך שב ואיים שאם יתברר שלא כך המצב, ינקוט הנשיא צעדים מרחיקי לכת כפי שמסר בתחילת השיחה.⁵³

גולדה מאיר נחרדה ממשבר האמון הקשה שהולך ומתפתח בין שתי המדינות. היא הבינה היטב כי ישראל אינה יכולה לעמוד במשבר כזה נוכח סכנה שהממשל יפסיק את משלוחי הנשק ואת תמיכתו המדינית בישראל, והחליטה לפעול ליישור ההדורים מבלי לוותר על אינטרסים חיוניים.

בישיבת הממשלה בליל 24 באוקטובר התקבלו כמה החלטות, ובמרכזן לאפשר את יציאת הארמייה השלישית ללא נשק אל מעבר לשטח המוחזק בידי צה"ל, וכי כוחות צה"ל לא ייסוגו מן העמדות הנוכחיות. אט-אט נראה היה שהמשבר עם האמריקאים הולך ונרגע. בשעה 19:15 (לפי שעות ישראל) הודיע דיניץ לראש הממשלה מאיר בטלפון, "הרוחות נרגעו". בשעות הערב התברר שגם סוריה מקבלת את הפסקת האש.

51 חילופי מברקים עם השגריר דיניץ, 23-24 באוקטובר 1973, א"מ, **מברקים**; א"מ, **יומן הלשכה**, 24 באוקטובר 1973, 15:40/8; התייעצות מדינית-ביטחונית, 24 באוקטובר 1973, 16:00, א"מ, **ישיבות הקבינט**, קבינט 27B.

52 Brezhnev to Nixon, 24 October 1973, transferred by Dobrynin to Kissinger, GWU, NSA, Doc.65.

53 דיניץ אל גזית, לו/267, 24 באוקטובר 1973, דיווח על שיחתו עם גנרל הייג בשמו של הנשיא ניקסון, א"מ, **מברקים**; ראו גם: שיחות טלפון קיסנינג'ר-דיניץ, FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc. 254-256, 263.

אולם בעוד הניסיון להרגיע את הרוחות בין ישראל לאמריקאים בעיצומו, חלה התפתחות שטרפה במידה רבה את הקלפים. הרוסים החליטו שלא לחסוך במאמצים לשים קץ למהלכי צה"ל, והפעם באופן סופי. במכתב ששלח מנהיג ברית המועצות ברז'נייב לנשיא ניקסון בליל 24 באוקטובר (בוקר 25 בחודש לפי שעות ישראל) הוא טען שישראל שבה ומתעלמת מהחלטת מועצת הביטחון וממשיכה לכבוש שטחים. ברז'נייב חזר על הצעה שכבר נשמעה קודם לכן, להציב כוחות משותפים, סובייטיים-אמריקאיים, כדי לכפות את ביצוע החלטות מועצת הביטחון. הוא אמר שאם לא כן, תשקול ברית המועצות פעולה צבאית חד-צדדית כדי להביא ליישום ההחלטה.⁵⁴ בצעד חסר תקדים ובלתי מקובל ביחסים בין-לאומיים, אולם כזה ששירת את האינטרסים שלהם, מסרו האמריקאים את תוכנו של המכתב לדיניץ, והוא העביר אותו במלואו לראש הממשלה.⁵⁵ בהתייעצות של בכירי הממשל האמריקאי הובעה הערכה שייתכן כי האיום הסובייטי רציני. הוחלט להשיב לברז'נייב תגובה קשוחה וחריפה ולנקוט כמה צעדי כוננות בצבא האמריקאי.⁵⁶ הסובייטים נקטו צעדים שנראו כהכנה להתערבות צבאית למען מצרים; האמריקאים בתגובה הגבירו את הכוננות הכללית, כולל זו הגרעינית, של צבאם.

25 באוקטובר - בצל איום לשלום העולם

"פסיכוזה שדמתה לפסיכוזה שהייתה בימי משבר קובה ובימי המשברים הגדולים ביותר", כך תיאר למחרת היום, 26 באוקטובר, שר החוץ אבא אבן בישיבת הממשלה את הידיעות שהופיעו בעיתונות האמריקאית סביב המשבר הבין-לאומי. לטענתו, המשבר אמיתי והסובייטים עשו הכנות של ממש להתערבות צבאית. יחסם של האמריקאים לאיום הסובייטי היה אמנם ספקני, אבל קיסנינג'ר ציין באוזני דיניץ, "שגם לפני הפלישה לצ'כוסלובקיה היו כמה איומי סרק מצד הרוסים לפני שביצעו את הפלישה". הרקע למשבר היה, כמובן, שאלת גורלה של הארמייה השלישית. ישראל הייתה נחושה באותו שלב למנוע ממנה אספקה חיונית. ואמנם, בשעה 09:10 של 25 באוקטובר דיווח דיניץ לגולדה מאיר

FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc.267. 54

דיניץ אל ראש הממשלה, לו/276, 24 באוקטובר 1973, א"מ, מברקים. 55

NSC/JCS Meeting, Wednesday/Thursday, 24/25 October 1973, FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc.267. 56

שהאמריקאים "מתחילים להזיז כוחות, מזיזים אניות מלחמה ומטוסים, שמים דיביזיות של צנחנים במצב הכן" וצעדים נוספים, והוסיף: "בתוך מספר שעות הרוסים ידעו זאת מהאזנה".⁵⁷

המצב העולמי החמור שנוצר הביא להגברת הלחץ האמריקאי על ישראל. עתה כבר לא דיבר קיסנינג'ר על נסיגה סמלית, אלא על חזרה מלאה לקווי 22 באוקטובר. כמו כן העלה מזכיר המדינה לראשונה את שאלת האספקה לארמייה השלישית, ושאל אם ישראל תוכל למצוא פתרון שיאפשר העברת אספקה לא צבאית לארמייה באמצעות האו"ם. הובהר לה שארצות הברית לא תסכים בשום אופן להשמדת הארמייה השלישית ולא תצא לעימות עולמי בגלל שאלת האספקה לכוחות הלכודים. האמריקאים אף איימו שאם לא תתיר ישראל משלוח אספקה לארמייה הנצורה, ידאגו הם לאספקה מוטסת ללא הסכמתה. על פי עדות קיסנינג'ר, תמכה בכך כל צמרת השלטון האמריקאי מלבדו.⁵⁸

בניסיון להתגבר על המשבר הציעה ישראל רעיון שהעלה ישראל גלילי לראשונה מפיו של חיים בר־לב ונתמך על ידי דיין - להציג למצרים שתי אפשרויות:

1. חילופי שטחים עם המצרים; הכוחות הישראליים יחזרו למזרח התעלה והמצרים למערבה, וייקבע שטח מפורז ביניהם בפיקוח ביך־לאומי.⁵⁹
2. מתן אפשרות ליחידות הארמייה השלישית לחבור ללא נשק לכוחות המצריים במערב התעלה.⁶⁰

בתחילת ישיבת הממשלה בבוקר 25 באוקטובר דיווחה ראש הממשלה על השדר מברזינייב לניקסון, על הסכנה הטמונה בו לשלום העולם ועל הדרישה מישראל להחליט בעניין הנסיגה. היא מסרה על הצעתה של ישראל לחילופי שטחים עם אזור מפורז, שהגיש דיניץ לקיסנינג'ר כתגובת ישראל לאיום, ואמרה: "אנחנו מדברים על אזור מפורז, נניח עשרה

57 דיניץ אל גזית, לו/301, 26 באוקטובר 1973, א"מ, **מברקים**.

58 דיווח על שיחת שר החוץ אלון עם קיסנינג'ר, 1 באוגוסט 1974, שם, חצ-6858/3. בשיחה זו סיפר מזכיר המדינה על מהלכים מסוימים של ארצות הברית בשלהי מלחמת יום הכיפורים.

59 את ההצעה העלה דיניץ בפני קיסנינג'ר בשיחת טלפון ב־24 באוקטובר 1973. FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc. 270

60 ישיבת הממשלה 25 באוקטובר 1973, א"מ, **ישיבות הממשלה**, ממשלה 24.

קילומטרים מכל צד, כלומר עשרים קילומטרים בין הצבאות, והתעלה באמצע. ואם ירצו - יפתחו את התעלה, לנו לא אכפת". בדברים אלו נמצא הגרעין לתהליך שהביא בסופו של דבר להסכם הפרדת הכוחות בין ישראל למצרים בינואר 1974. תחילה דחה קסינג'ר את ההצעה, כי לדעתו לא תהיה מקובלת על הרוסים והמצרים, אך מאוחר יותר הסכים, למרות ספקותיו, לדון בכך במועצה לביטחון לאומי האמריקאית שבראשה עמד.⁶¹

את עיקר הדיון בממשלה תפסו האיום הסובייטי וסכנת העימות העולמי. גולדה מאיר וממשלתה ניצבו בפני דילמה קשה, ובישיבה שררה אווירה של מבוכה ותחושה של כמעט חוסר מוצא. שר הביטחון, הרמטכ"ל ושרים נוספים התנגדו לנסיגה לקווי 22 באוקטובר בטענה שזו תביא לפגיעה מורלית קשה בחיילים ששילמו מחיר כה יקר כדי להגיע לעמדות שבהן נמצא צה"ל עתה, ותעמיד את ישראל במצב לא נוח בעליל לקראת המשך לחימה אפשרי. הרמטכ"ל אמר על האפשרות של נסיגה לקווי 22 באוקטובר והסרת הכיתור מעל הארמייה השלישית: "זה גובל בקטסטרופה שאנחנו לא נוכל לעמוד בה". לדבריו, צעד כזה ייצור מצב שבו ראש הגשר הישראלי הצר ימצא את עצמו מאוים משני צדיו על ידי שתי ארמיות מצריות, שיזכו לתגבור וישובו ליכולת לחימה מלאה. לא היה מדובר רק בעניינים צבאיים ואסטרטגיים; לשרים היה ברור שהסכמה ישראלית לצעד כזה תגרור ביקורת ציבורית חריפה ותפגע קשות ביוקרתה של הממשלה, שקולות הביקורת על תפקודה לפני המלחמה ובראשיתה ממילא הלכו וגברו.

בתשובה לדבריו של שר התיירות משה קול, שייתכן כי האיום בהתערבות סובייטית אינו אלא "בלוף", אמרה ראש הממשלה: "אני צריכה לומר לו [לניקסון] שישתכן מול ברית המועצות או לא. אני לא יכולה להגיד [...] שזה אולי בלוף. זו הדילמה". במהלך ישיבת הממשלה ניהלה מאיר שיחת טלפון עם השגריר דיניץ, ובה נמסר לה נוסח התשובה האמריקאית התקיפה לאיגרתו של ברז'נייב, ועל תנועות הצבא האמריקאי שמוכיחות עמידה נחושה לצד ישראל מול האיום הסובייטי. הדבר הביא לשיפור ניכר באווירה ששררה בישיבה.⁶² בנוסף מסר דיניץ לראש הממשלה כי קסינג'ר ביקש ממנו הערכה "כמה זמן דרוש לישראל כדי להרוס (to destroy) את

61 שיחת טלפון דיניץ-ראש הממשלה, א"מ, **יומן הלשכה**, 25 באוקטובר 1973, 05:40; FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc. 270

62 ישיבת הממשלה 25 באוקטובר 1973, 06:00 א"מ, **ישיבות הממשלה**, ממשלה 23; תשובת ניקסון לברז'נייב, ואו: FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc. 274.

הארמייה השלישית אם הרוסים יתערבו". הוא העריך שהרוסים יגיעו בתוך שלושה-ארבעה ימים מקהיר לשדה הקרב, והציע לישראל לתקוף ביום השני להגעתם ולהשמיד את הארמייה השלישית.⁶³ העמדה הנחושה שהפגין הממשל האמריקאי ותשובתו הפייסנית של ברז'נייב למכתבו של ניקסון שמו, למעשה, קץ למשבר העולמי.

ב-25 באוקטובר קיבלה מועצת הביטחון החלטה נוספת, שמספרה 340, ולבד מהסעיפים שנכללו בהחלטה הקודמת, נכללה בה החלטה על הקמת כוח חירום של האו"ם שיפקח על יישומה, אך לא ישרתו בו כוחות אמריקאיים וסובייטיים ולא כוחות מצבאותיהן של החברות הקבועות במועצת הביטחון. החלטה 340, שקיבלה את תמיכת ארצות הברית, נתפסת בהיסטוריוגרפיה כסיומה הרשמי של מלחמת יום הכיפורים.

יום 25 באוקטובר הסתיים בדיון בלשכת ראש הממשלה בסוגיה האם לאפשר העברת תרופות לכוח המצרי המכותר. הרמטכ"ל ושר הביטחון המליצו לא לעשות זאת עד שלא תתקבל רשימת השבויים הישראלים ועד שלא יתאפשר לצלב האדום לבקרם. אולם ראש הממשלה - מותשת ועייפה מהמאבקים הבלתי פוסקים - החליטה בניגוד לדעתם ואמרה: "אני לא יכולה לעמוד מול העולם שאנו לא מאשרים העברת תרופות. [...] לא נוכל לעמוד בזה אפילו נגד הקהל שלנו".⁶⁴

26-31 באוקטובר - על סף תהום ביחסים עם האמריקאים

סיום המלחמה לא הביא לסיום למאבק המדיני סביב קווי הפסקת האש, אלא להיפך - להחרפתו. בימים 26-31 באוקטובר 1973 התמודדה ממשלת ישראל עם כמה סוגיות כבדות משקל:

1. הלחץ הגובר עליה למלא אחר החלטת מועצת הביטחון ולסגת לקווי 22 באוקטובר;
2. גורלה של הארמייה השלישית והלחץ האמריקאי להתיר אספקה של מזון וציוד לא-צבאי ולמנוע את הרעבתה;
3. חשש מהתחדשות המלחמה וניסיונות למנוע זאת;
4. חשש המתפתחות מלחמת התשה בקווים הארוכים, שתחייב המשך גיוס מסיבי של מילואים;

63 דיניץ אל גזית, 25/283, 25 באוקטובר 1973, א"מ, מברקים.

64 א"מ, יומן הלשכה, 25 באוקטובר 1973, 23:40.

5. הביקורת הציבורית הגוברת מבית על מחדלי המלחמה, ולצידה ביקורת על הוויתורים שעשתה הממשלה בעניין הארמייה השלישית, בשעה שהמצרים עורמים קשיים על חילופי השבויים ועל העברת מידע על גורל הנעדרים.⁶⁵

הבוקר הראשון שלאחר תום הקרבות, או לפחות סיומם הרשמי לפי החלטת 340 של מועצת הביטחון, מצא את הנוכחים בלשכת ראש הממשלה תוהים כיצד יתפתחו הדברים, ומה עומד בפני ישראל בשאלת גורלה של הארמייה השלישית; האם - כפי שקבע אבא אבן בלשכה בשעות הבוקר - "אווירת המשבר החמור תגדל בימים הקרובים".

בימים שלאחר תום הקרבות הלכו והחריפו המסרים ששלח סאדאת אל האמריקאים בדבר הארמייה השלישית. במברק מווישינגטון מסר השגריר דיניץ שקיסנינג'ר קיבל "איגרת היסטורית מסאדאת", ובה טענות על כך שהארמייה במצב קשה וכי ישראל דורשת ממנה להיכנע. סאדאת איים שינקוט "פעולה חד צדדית", וקיסנינג'ר שאל את דיניץ "מה אנחנו יכולים להציע כדבר הומניטרי לאספקה לא צבאית לכוח הנצור", דיווח השגריר.

מה שעבור סאדאת היה אסון - למנהיגי ישראל הוא היה אות שהמלחמה מסתיימת במצב שאליו שאפו מיומה הראשון, לקראת התהליך המדיני; מצב שבו ישראל חזקה ומנצחת, מאיימת על קהיר ואוחזת בגרונה של מצרים בכל הקשור לגורלו של חלק משמעותי מצבאה. במשך כל המלחמה כיוונה הנהגת ישראל את מהלכיה אל הרגע הזה, שבו יתחיל התהליך המדיני. היא ראתה במצב שהשתרר ערובה לכך שלא תיאלץ לעשות ויתורים שלהם לא הייתה מוכנה, ובראשם הדרישה לחזור לקווי 4 ביוני 1967. הממשלה הייתה נחושה לשמור בכל מחיר על כיתור הארמייה השלישית, והקבינט אף אישר לצה"ל להפעיל ארטילריה וחיל אוויר כדי למנוע ניסיונות של כוחות הארמייה לשבור את הכיתור באמצעות מסוקים או על ידי הקמת גשרים על התעלה והשתלטות על שטחים ממערב לה. עם זאת, דחתה הממשלה הצעה להשתלט על העיר סואץ,⁶⁶ שניסיון קודם לכבוש אותה הסתיים בכישלון ובעשרות חיילים הרוגים.

65 לתיאור נרחב של הימים האלו, ראו: צורף ובויםפלד, **יבוא יום**, עמ' 322-352.

66 א"מ, **ישיבות הממשלה**, ממשלה 24.

מדיניות ישראלית זו עמדה, כאמור, בניגוד לעמדתה של ההנהגה האמריקאית וקיסינג'ר במרכזה. הוא שב ודרש אפוא מישראל לסגת לקווי 22 באוקטובר ולאפשר בינתיים אספקה לא־צבאית לארמייה הנצורה. הוא נקט שיטות שונות כדי לשכנע את ישראל ואף הניח פיתויים לפתחה. קיסינג'ר הציג מסמך שקיבל מהבריטים ובו מברק ששלח סאדאת לשר החוץ הסובייטי אנדרי גרומיקו, על פיו אם תיסוג ישראל לקווי 22 באוקטובר תסיר מצרים את המצור על מְצָרֵי באב אל־מנדב ותבצע חילופי שבויים.⁶⁷ ישראל דחתה את ההצעה באופן נחרץ. "אנחנו לא נפתח את הדרך, ויהיו התוצאות אשר תהיינה", ענה לו דיניץ בהנחיית ההנהגה בישראל.⁶⁸

כל אותו הזמן נמשך הלחץ של ברית המועצות. ברז'נייב שלח לניקסון איגרת נוספת ב־26 באוקטובר, שבה הבהיר כי הסובייטים לא יאפשרו את השמדת הארמייה השלישית, ושב ואיים בהתערבות צבאית אם תמשיך ישראל בסירובה למלא את החלטת מועצת הביטחון לסגת לקווי 22 בחודש ולא תאפשר אספקה לא־צבאית לארמייה הנצורה.⁶⁹ ישראל הציעה פתרונות חלופיים, ובכלל זה אספקה רפואית בלבד לארמייה, פינוי פצועים ואף נכונות להתיר את יציאתם של חיילי הארמייה ללא פגע עם נשקם האישי ורכביהם הקלים בלבד. אלא שקיסינג'ר דחה את ההצעות האלה, והטון בין הצדדים הלך והחריף. בשיחה מתוחה בין קיסינג'ר לדיניץ - שאת הנוסח המלא שלה שלח השגריר ללשכת ראש הממשלה "כדי שתתרשמו גם מן האווירה" - ובלשון שלא נעדרה אף ביטויים על גבול הגידופים, דחק מזכיר המדינה בישראל להסכים לאלתר להעברת מים ומזון לארמייה, כי המצב מתקרב לנקודת רתיחה. בנוסף הוא שאל: "מה אכפת לכם אם הארמייה השלישית תצא עם הטנקים הארוכים שלהם (God damn tanks), ממילא יספקו להם הרוסים טנקים חדשים". ישראל, המשיך קיסינג'ר, גוררת את המעצמות לעימות עולמי, ויש גבול לסבלנותו של הנשיא ניקסון.⁷⁰ ב־26 באוקטובר העלה קיסינג'ר הצעה לשיחות בין נציגי צבאות מצרים וישראל כדי לדון במכלול הבעיות שהתגלו לאחר

67 דיניץ אל גזית לו/303, 26 באוקטובר 1973, א"מ, **מברקים**.

68 Transcript of Telephone Conversation Between Secretary of State Kissinger and the Israeli Ambassador (Dinitz), 26.10.1973 FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc. 281, 284.

69 Hotline Message from Brezhnev to Nixon, 26 October 1973, GWU, NSA, Doc. 83.

70 דיווח לראש הממשלה מווינגטון, א"מ, **יומן הלשכה**, 26 באוקטובר 1973, 22:40; דיניץ אל גזית לו/308, לו/310, 26 באוקטובר 1973, א"מ, **מברקים**.

הפסקת האש. ראש הממשלה אמרה בתגובה, שישראל מוכנה להיפגש עם המצרים "בכל זמן ובכל מקום", כדי לחפש פתרון שישמור על כבודם של המצרים ולא תהיה בו "לא כניעה, לא השפלה".⁷¹

ברקע העניינים המדיניים והצבאיים נדרשה ראש הממשלה לטפל גם בספיחים מדאיגים מבחינתה, ובהם "מלחמת הגנרלים" בחזית הדרום והיחסים בין שר הביטחון לצמרת הצבא. בימי המלחמה הלך וגבר המתח בין שר הביטחון דיין לרמטכ"ל אלעזר ולצמרת הצבא, שמקורה כנראה בעמדה רבת הכוח שרכש הרמטכ"ל אצל ראש הממשלה לאחר המשבר של 7 באוקטובר. באותו יום דומה היה שישראל מצויה בסכנה קיומית, הנהגת ישראל נקלעה למשבר שבמהלכו השמיע שר הביטחון ביטויים שמהם עלתה רוח של תבוסתנות וייאוש, אשר גרמו לראש הממשלה להסתמך יותר מנקודת זמן זו ואילך על דעתו של הרמטכ"ל.⁷² ב-25 באוקטובר הביא המזכיר הצבאי ליאור בפני גולדה מאיר טענות של בר-לב על כך שדין מסתובב בשטח ומחלק פקודות למפקדים מקומיים, ומשבש בכך את התיאום בין הכוחות. מאוחר יותר באותו יום מסר ליאור למאיר מפי דיין, שהרמטכ"ל אישר הפצצות של חיל האוויר בהיקפים גדולים במידה רבה מאלה שאישר לו שר הביטחון, כדי למנוע את הניסיונות החוזרים ונשנים של כוחות הארמייה השלישית לשבור את הכיתור. "פעם ראשונה שצעקתי על דדו [אלעזר]", מסר דיין והציע שראש הממשלה תקרא את הרמטכ"ל לסדר.⁷³ בסוף אותו יום נערכה מעין שיחת בירור בין ראש הממשלה לרמטכ"ל. אלעזר טען שכל הפעולות של חיל האוויר נעשו באישור שר הביטחון, ולפיכך "אני עומד נקי לגמרי".⁷⁴

אולם אלה היו רק רעשי רקע, והעניין העיקרי על סדר היום היה הקרע ההולך ומעמיק בין גולדה מאיר לקיסינג'ר. התבטאויותיה של ראש הממשלה כבר הביעו נימה של טינה אישית ואובדן אמון כלפי מזכיר המדינה. "צנוע הוא איננו, הוא מניח שהשכל שלו יספיק לפתור הכול", אמרה. כדרכה, חשה גולדה מאיר שהעולם מפלה את ישראל לרעה ואינו

71 דיניץ אל גזית ל/305, 26 באוקטובר 1973, א"מ, **מברקים**; ראו גם: Transcript of Telephone Conversation Between Secretary of State Kissinger and the Israeli Ambassador (Dinitz), FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc. 287

72 ראו: צורף ובויםפלד, **יבוא יום**, עמ' 191-200.

73 א"מ, **יומן הלשכה**, 26 באוקטובר 1973.

74 ש.מ.

רוצה לראות בהצלחתה, וכדרכו הוא בא בדרישות בלתי צודקות אליה בלבד ולא אל הערבים.⁷⁵

אולם בדיונים ובהתייעצויות התכופות שנערכו בלשכת ראש הממשלה חדרה אט־אט ההכרה שלא תהיה לישראל ברירה אלא להיענות לדרישה לאפשר אספקת ציוד הומניטרי ואספקה חיונית לא־צבאית לארמייה השלישית. ראש המוסד, צבי זמיר, אמר באחד מן הדיונים בלשכת ראש הממשלה: "הם (העולם) לא יכולים לשאת את הרעיון שאנו מחסלים 20,000 חיילי", והוסיף שצריך להציע הצעות ברוח ההבנה הזאת.⁷⁶

ביקור ראש הממשלה גולדה מאיר, שר הביטחון משה דיין והשר ישראל גלילי בגזרה הדרומית בסיני. 29 באוקטובר 1973 (צלם: יהודה ציון; באדיבות לשכת העיתונות הממשלתית).

75 שיחת טלפון בין דיניץ לגולדה מאיר, 27 באוקטובר 1973, 00:45, א"מ, **יומן הלשכה**; תיק שיחות דיניץ, א"מ, א-7792/3.

76 התייעצות בלשכת ראש הממשלה, 27 באוקטובר 1973, 00:15, א"מ, **יומן הלשכה**.

ב-27 באוקטובר בבוקר הציבו האמריקאים אולטימטום לישראל, להשיב עד השעה 14:00 בחיוב לדרישה להתיר מעבר אספקה לא-צבאית אל הארמייה השלישית; ולא - תצטרף ארצות הברית למאמצים בין-לאומיים ביוזמת הסובייטים להעביר אספקה לארמייה הנצורה, ללא הסכמת ישראל.⁷⁷ על הנהגת ישראל נחה התחושה שהישגי המלחמה אשר גבו מחיר כה יקר עומדים לרדת לטמיון, משום שלישאל אין ברירה אלא להיענות לדרישה האמריקאית. ההערכה הייתה שבעקבותיה תבוא דרישה לחזור לקווי 22 באוקטובר. בייחוד ניכר הדבר בדברי גולדה מאיר, שחששה מהגרוע מכול - נסיגה שבעקבותיה לחץ מדיני לנסיגות נוספות. "במצב עניינים זה יכול להיות שהאמריקנים רוצים שבעוד שלושה חודשים נימצא בגבולות 1967", אמרה בתסכול רב בישיבת הקבינט באותו יום.⁷⁸

אולם ראש הממשלה לא הייתה מוכנה לוותר. למשתתפי הדיון בקבינט היה ברור שעומדים בפניהם שני "מוקשים" עיקריים - שאלת האספקה לארמייה השלישית והתביעה לנסיגה לקווי 22 באוקטובר. משניים אלה, השני היה בבחינת ייהרג ובל יעבור, וכדי לנסות ולהקל בנושא זה הביעו משתתפי הדיון נכונות להסכים להעברה מוגבלת של מים, מזון וציוד רפואי לארמייה השלישית לתקופה הקרובה; לפי הצעת הרמטכ"ל, ל-48 שעות. עם זאת, פסלו משתתפי ההתייעצות את הצעת סאדאת לנסיגה לקווי 22 באוקטובר תמורת חילופי שבויים, וחזרו על תביעת ישראל לחילופי שבויים מיידיים ללא תנאים. סוכם שהעמדה הזו תוצג לממשלה.⁷⁹

ב-27 באוקטובר בשעה 10:00 התכנסה הממשלה כדי לדון בהתפתחויות הצבאיות והמדיניות. בתחילת הישיבה דיווחה ראש הממשלה על האולטימטום שהעמיד קיסינג'ר בפני ישראל. האווירה בחדר הישיבות הייתה כבדה. מרבית השרים, אם לא כולם, ביטאו נימה שלפיה אין לישראל אפשרות אלא להיענות לדרישות האמריקאיות; אולם ראש הממשלה גולדה מאיר סברה אחרת. בצר לה היא פנתה אל הנשק ששימש אותה לא פעם בפעילותה הציבורית - פנייה אל הרגש. היא קראה באוזני השרים את השדר שהכתיבה לדיניץ ואשר הועבר לקיסינג'ר בשעות

77 Transcript of Telephone Conversation Between Secretary of State Kissinger and the Israeli Ambassador (Dinitz), 26.10.1973, FRUS, 1969-1976, vol. XXVI, doc. 289

78 התייעצות בלשכת ראש הממשלה, 27 באוקטובר 1973, א"מ, ישיבות הקבינט, קבינט 29.

79 שם.

הבוקר. השדר נוסח בשפה תקיפה וחריגה בחריפותה, ובו האשימה מאיר את האמריקאים שמדיניות המעצמות הגדולות נועדה לאפשר למצרים ליהנות מתוקפנותם ולהכריז על ניצחון. בין היתר נכתב בשדר: There is only one thing that nobody can prevent us from doing and that is to proclaim the truth of the situation that Israel is being punished not for its deeds but because of its size, and because it is on its own.⁸⁰

בהמשכו ביקשה גולדה מאיר בציניות, שמזכיר המדינה יבהיר לשגריר דיניץ במדויק מה הם הצעדים שמעצמות-העל מתכוונות לכפות על ישראל.⁸¹ דומה שנוסחו של השדר הזה היה נקודת השפל במשבר הקשה שנוצר ביחסיהן של הנהגות שתי המדינות, ובעיקר בין ראש הממשלה לקיסניגר. גולדה מאיר לא התכוונה כמובן לוותר, אבל הניחה שיש גבול ליכולתם ולרצונם של קיסניגר וניקסון, שהיה מסובך באותם ימים בפרשת ווטרגייט, למתוח את החבל עם ישראל.

והיא צדקה; במהלך ישיבת הממשלה התקיימה שיחה עם השגריר דיניץ, ובה נאמר שהמצרים נענו להצעת הפשרה של ישראל שהגיש להם קיסניגר בדבר קיום פגישה בין נציגי צה"ל לבין נציגי הצבא המצרי, והתנו זאת בהסכמה ישראלית למעבר של שיירת אספקה אל הארמייה השלישית. הממשלה החליטה להיענות להצעתו של קיסניגר ולהתיר מעבר של שיירת אספקה אחת. בכך נסללה הדרך לקיום השיחות, והאווירה במגעים בין ישראל לאמריקאים השתפרה באחת.

בהתייעצות עם אהרון יריב, שנקבע כנציג הישראלי לשיחות עם המצרים, הוא הונחה להתמקד בנושא העברת האספקה לארמייה המכותרת ולהימנע מכניסה לדיון מהותי על נסיגה לקווי 22 באוקטובר, גם אם הנציג המצרי יעלה זאת. הוא גם הונחה להעלות את ההצעה הישראלית לחילופי שטחים, שכבר קיבלה את השם "הפרדת כוחות", לפי הצעת דיין. כמו כן הוחלט לדרוש חילופי שבויים ושיט חופשי במפרץ סואץ ובמצרי באב אל-מנדב שנחסמו על ידי הצי המצרי בתחילת המלחמה. גולדה מאיר אמרה

80 "ישרק דבר אחד שאף אחד אינו יכול למנוע מאיתנו והוא להכריז על אמיתות המצב שישראל נענשת לא על מעשיה אלא על גדולה ומשום שהיא עומדת לבדה".

81 למכתב המקורי, ראו: דיניץ אל מזכיר המדינה, 27 באוקטובר 1973, תיק שיחות דיניץ, א"מ, 4-7792/77, עמ' 95.

שהיא מסכימה עם גישה זו, אך מבקשת ברוח הצעותיה הקודמות שלא להסתפק בכך וללכת על משא ומתן מדיני על הכול. צריך למצוא את הדרך להגיש הצעה "שפותרת לא דבר מהיום למחר, אלא את הבעיות עד שיהיה שלום - אנו מוכנים ללכת מיד גם לשלום", אמרה ראש הממשלה וחזרה על המסר המפתיע שנאמר כמה ימים קודם לכן.⁸²

ב-28 באוקטובר בשעות הבוקר המוקדמות, בקילומטר ה-101 בכביש סואץ-קהיר, התקיימה הפגישה בין המשלחת הישראלית בראשות אלוף אהרון יריב לבין המשלחת המצרית בראשות גנרל עבד אל-עיני אל-גמסי. במהלכה הוחלט לאפשר לפי שעה מעבר שיירת אספקה אחת בת 100 משאיות לארמייה השלישית. יריב דחה את דרישתו של ראש המשלחת המצרית לדון בנסיגת ישראל לקווי 22 באוקטובר ובקביעת מנגנון להעברה קבועה של שיירות אספקה לארמייה השלישית.

באותו יום התחילה שיירת האספקה את דרכה אל כוחות הארמייה המכותרת, אך המעבר לווה בתקלות רבות. לאחר השיפור הקצר ביחסים, שבו האמריקאים והאשימו את ישראל בהערמת קשיים ובאי-עמידה בסיכומים.⁸³ בעוד חילוקי הדעות הולכים ומחריפים, החליט קבינט המלחמה להציע לאמריקאים שראש הממשלה תצא לביקור בארצות הברית ותסביר את העמדה הישראלית בניסיון למצוא פתרון משותף למצב. סוכם שהיא תציג בפני ניקסון וקיסנינג'ר את תוכנית חילופי השטחים (הפרדה) ותעשה כמיטב יכולתה לקבל הבטחה שלא תהיה חזרה לקווי 22 באוקטובר.

תגובתו הראשונה של קיסנינג'ר להצעה הישראלית הייתה שלילית. מזכיר המדינה לא ראה צורך בשלב זה בדיון בהצעות מדיניות, ורצה להבטיח את עניין הארמייה השלישית. הוא כעס וטען כי הצעותיה של ישראל נועדו לאפשר לה לחסל את הארמייה המכותרת. איש לא ייתן לכם לעשות זאת, אמר לדיניץ, ואם לא תאפשרו העברה של אספקה לא-צבאית לארמייה, יעשו זאת אחרים ובכללם האמריקאים, כהצעתו של הפנטגון. בסוף פגישתו עם דיניץ התרכז מזכיר המדינה בדבר ביקורה של ראש הממשלה, ואמר שישוחח על כך עם ניקסון.⁸⁴

82 התייעצות צבאית-מדינית, א"מ, ישיבות הקבינט, קבינט 29.

83 התייעצות עם האלוף אהרון יריב, 28 באוקטובר 1973, א"מ, ישיבות הקבינט, קבינט 31.

84 דיניץ אל גזית, 28/335, 28 באוקטובר 1973, א"מ, מברקים.

באותו יום כבר איימה בעיית השבויים והנעדרים לעורר "מרד חברתי" בישראל, בלשונה של גולדה מאיר. הידיעה שהממשלה אישרה העברת אספקה לארמייה המכותרת בשעה שטרם התקבלה הסכמת המצרים להחזיר שבויים פצועים ולמסור מידע מלא על השבויים המוחזקים בידם ועל גורל הנעדרים, גררה גל של מחאות בעיקר מצד בני משפחותיהם. אל לשכתה של ראש הממשלה הגיעו פניות מבני משפחה, שחלקם תבעו להתכחש להפסקת האש ולמנוע מעבר של אספקה לארמייה הנצורה עד שייודע גורל בניהם. חלק מהפניות פורסמו בתקשורת: "כראש ממשלה לא הסכמת להפסקת אש כשבנינו נמקים בשבי אויב אכזרי וחסר מצפון. ואיפה את עכשיו כאם בישראל?" כתבה לה קבוצת הורים. גם הרמטכ"ל דיבר בישיבת הממשלה על התחושות הקשות והתסיסה שלא הייתה כדוגמתה בצה"ל, "עד כדי הגדרה של אוירת מרד". ממשלת ישראל החליטה, והדבר הועבר לאמריקאים, כי ללא התקדמות בעניין השבויים והנעדרים לא תוכל להימשך האספקה ההומניטרית לארמייה השלישית.⁸⁵

בכל אותם ימים הלכו והתעצמו הטענות בדבר "המחדל" שקדם לפרוץ המלחמה. בשעות הערב של 28 באוקטובר קיימה ראש הממשלה פגישה עם עורכי העיתונים. חלק ניכר מדבריה הקדישה לשאלות שנשאלה בדבר השיח הציבורי ההולך וסוער על המהלכים שקדמו למלחמה. היא שוב התחייבה לחקור ולהפיק את הלקחים בלי להסתיר דבר, אולם באופן קולקטיבי ללא עריפת ראשים, "הכוונה היא שהדיון הנוקב צריך להיות לא בשאלה את ראשו של מי צריך להוריד אלא מה העניין, ואם הוא טעון תיקון ואז צריך לתקנו", אמרה, ודבריה היו הקדמה לסערה הציבורית המתקדמת באופן.⁸⁶

ב-29 באוקטובר בשעות הערב העביר דיניץ לגזית את הודעת קיסניגר, שהנשיא ניקסון ישמח להיפגש עם ראש הממשלה מאיר ביום חמישי, 31 באוקטובר. בפגישה יידונו כלל הנושאים והמחלוקות שמעיבים על יחסי שתי המדינות.⁸⁷ אולם היה זה המהלך החיובי היחיד בתוך מסכת של מחלוקות בין ישראל לאמריקאים, שנותרו לעת עתה בעינין.

85 ישיבת הממשלה, 28 באוקטובר 1973, א"מ, **ישיבות הממשלה**, ממשלה 26.

86 פגישה עם עורכי עיתונים, 28 באוקטובר 1973, א"מ, א-1/7017.

87 דיניץ אל גזית, 29 באוקטובר 1973, ל/342, א"מ, **מברקים**.

הרמטכ"ל דוד אלעזר ושר הביטחון משה דיין במוצב צה"ל, ליד תעלת סואץ, 29 באוקטובר 1973 (צלם: יהודה ציון; באדיבות לשכת העיתונות הממשלתית).

למחרת, 30 באוקטובר, התחילו ראש הממשלה ועוזריה להכין את הביקור בוויינגטון. בניגוד לביקוריה הקודמים בבירת ארצות הברית שהכנתם ארכה שבועות וחודשים, הפעם היה על הצמרת המדינית בישראל להכין את הביקור החשוב ואת הדיונים הרי הגורל שייערכו במהלכו בתוך יום אחד. כל היום הוקדש אפוא לדיונים בעניין הזה. זה החל בדיון בלשכתה של מאיר בשעות הבוקר בהשתתפות דיין, אלון, גלילי, אבן, הרמטכ"ל וראש המוסד זמיר. לבקשת ראש הממשלה פתח ראש המוסד בסקירה על מידע שמסר אשרף מרואן על כוונות המצרים ומטרותיהם. הוא מסר שהמצרים אינם מודאגים יתר על המידה ממצב הארמייה השלישית וסומכים על הסובייטים שלא ייתנו להשמידה.⁸⁸ ראש הממשלה אמרה שתדגיש באוזני ניקסון וקיסנינג'ר את הצעת ישראל ל"חילופי מגרשים". דיין הציע להודיע בכנסת על הפסקה בהעברת שיירת המזון, שרק חלקה הגיע עד לאותה עת

88 התייעצות עם קבוצת שרים והרמטכ"ל, 30 באוקטובר 1973, א"מ, **ישיבות הקבינט**, קבינט 33.

אל הארמייה השלישית, עד שיתקבל מידע על השבויים ותוסדר העברת הפצועים שביניהם לישראל. אולם הצעתו נתקלה בהתנגדותה הנחושה של ראש הממשלה. תהיה בכך משום שבירת כלים מול האמריקאים, אמרה, ואזי "לפי מיטב תחושותיי אין לי מה לנסוע לארצות הברית". בהמשך אף אמרה בכעס: 'אם כן, אז לא אסע לווינגטון. לא אעשה את עצמי לאידיוט'⁸⁹. התחושה ששררה בדיונים הייתה שביקורה של ראש הממשלה בארצות הברית ילווה בדיונים קשים ואולי אף בעימותים עם ההנהגה האמריקאית ובייחוד עם קסינג'ור. נראה היה שזוהי שעת האמת, שבה ייקבע האם ישראל תשיג את הפירות המדיניים להם קיוותה ואליהם חתרה מאז תחילת המלחמה.

הוחלט שמצד ישראל השיחות יתנהלו סביב שישה נושאים:

1. שאלת האספקה לארמייה השלישית;
2. פתרון בעיית השבויים והסרת הסגר בִּמְצָרֵי באב אל־מנדב תמורת אספקת קבע לארמייה השלישית;
3. תמיכת ארצות הברית בהישארות ישראל בקווים הנוכחיים לפי שעה, ללא נסיגה לקווי 22 באוקטובר 1973;
4. חילופי שטחים על פי הצעת ישראל;
5. בקשה לקבל הבהרות לגבי המידע שמסר ראש המוסד בהתייעצות לעיל, ועל פיו המצרים סבורים שארצות הברית התחייבה בפני הסובייטים על נסיגת ישראל לקווי 1967;
6. המשך אספקת נשק אמריקאי לישראל.⁹⁰

ראש הממשלה אמרה שקבלת ההצעה של ישראל לחילופי שטחים תייצב את המצב ו"ייווצר מצב שבו אפשר יהיה להיכנס למו"מ על שלום", ושבה והדגישה זאת. דיון אמר שאי־הסכמה על חילופי שטחים (הפרדה) יביא בהכרח להתפוצצות השיחות ולחידוש הלחימה. יש לדבר על המשך המהלך המדיני, אמר, שילווה בהכרח בהרבה הסכמי ביניים. הובהר שבכל מקרה לא תסכים ישראל לכרוך את הדיונים על הסכם הפרדה במהלך מדיני שיחזיר אותה לקווי 4 ביוני 1967. "צריך להוציא מראשם שזה יהיה

89 שם.

90 סיכום של גזית את ההתייעצות המדינית־ביטחונית, גזית אל דיניץ ו/66, 30 באוקטובר 1973, א"מ, מברקים.

חזרה ל-67. בפשטות, שתי המעצמות הגדולות יכולות להרוס את ישראל אך שיתוף פעולה מצדנו לזה לא יקבלו. אם גורלנו להיהרס, ניהרס, אך לא נשתף פעולה", אמרה מאיר לאלון וגלילי ביום צאתה לווינגטון. משנמסר לראש הממשלה בדיון בלשכתה כי הצעת המצרים להפרדת כוחות כוללת נסיגה ישראלית לפתחי המעברים, אמרה: **"זאת יכולנו להשיג בלי מלחמה"**.⁹¹

ב-31 באוקטובר יצאה גולדה מאיר לווינגטון והמשיכה במאבק הנחרץ נגד לחץ אדיר שהופעל עליה על ידי כל "התותחים הכבדים" בממשל, להסכים לנסיגה לקווי 22 באוקטובר. היא עמדה איתן מול הכוחות שהופעלו עליה, וצה"ל לא נסוג ולא הסיר את הכיתור מעל הארמייה השלישית עד להסכם הפרדת הכוחות שנחתם בינואר 1974.⁹²

סיכום

הימים הראשונים המתוארים במאמר זה, 18-23 באוקטובר 1973, התאפיינו מבחינת הנהגת ישראל בגיבוי שניתן לצה"ל כדי להשלים את הישגיו הטריטוריאליים בדרום, ובשיאם הגעה עד לעיר סואץ והשלמת הכיתור של הארמייה השלישית המצרית, שניתק אותה ממקורות האספקה והותיר אותה פגיעה וללא הגנה של מערכת טילי הנ"מ. ראש הממשלה גולדה מאיר אף אישרה לצה"ל להתעלם מהחלטה 338 של מועצת הביטחון של האו"ם על הפסקת אש, שהתקבלה ב-22 באוקטובר בהסכמת ישראל, ולהמשיך בהתקדמות בטענה שהקרבות נמשכים משום שהמצרים מפירים את הפסקת האש.

הימים הללו היו מעין הקדמה לעיקר המתואר במאמר - הימים 24-31 באוקטובר והמאבק של גולדה מאיר ושריה מול הלחץ שהופעל על ישראל, ובעיקר המאבק מול הממשל האמריקאי למלא אחר החלטה נוספת של מועצת הביטחון, החלטה 339, ולהסיג את כוחות צה"ל לקווים שבהם שהו בעת שהתקבלה החלטה 338, ובכך להסיר את הכיתור על הארמייה המצרית. ממשלת ישראל לא הייתה מוכנה לכך בשום פנים ואופן. כיתור הארמייה השלישית נתפס בעיני ראש הממשלה הישג שאין לוותר עליו,

91 א"מ, **יומן הלשכה**, 31 באוקטובר 1973. גולדה מאיר התכוונה בדבריה להצעת ישראל להסכם ביניים בתעלת סואץ בתקופה שקדמה למלחמה.

92 להרחבה ראו: צורף ובויםפלד, **יבוא יום**, עמ' 349-352.

משום שהוא יוכיח את כוחה של ישראל בעיני העולם ויעניק לה עמדת כוח ויתרון על פני המצרים במשא ומתן המדיני הצפוי. הגורם שהשפיע יותר מכול על התנהלות ההנהגה הישראלית בימים האלו הייתה אפוא מערכת ניהול הסיכונים מול הממשל האמריקאי תוך כדי הבאה בחשבון את מידת יכולתה למתוח את החבל.

ניהול הסיכונים נדרש משום שהימים האלה מציגים דינמיקה של הידרדרות ביחסים בין ישראל וארצות הברית, שנהנו קודם לכן ממערכת של שיתוף פעולה הדוק במשך רוב ימי מלחמת יום הכיפורים. ברקע ההידרדרות והגברת המתח בין המדינות, ובמידה רבה בין גולדה מאיר שניהלה את המדיניות של ישראל להנרי קיסינג'ור שניהל את המדיניות של ארצות הברית בשמו של הנשיא ניקסון, עמד ניגוד אינטרסים שהלך והחריף בין שתי המדינות.

מזכיר המדינה הגיע למסקנה שהכנעת הארמייה השלישית תפגע באיזון שביקש ליצור בתחושות הצדדים הלוחמים לגבי הישגיהם במלחמה, איזון שראה כחיוני להצלחת המשא ומתן המדיני שתכנן ונועד למנוע בכל מחיר את חידוש המלחמה. בנוסף חששו האמריקאים שגורל הארמייה המכותרת עלול לגרור אותם לעימות בין-מעצמתי, אם ייכנסו הסובייטים לפעולה לעזרת המצרים באופן חד-צדדי. בכך יועמד שלום העולם בסכנה והדבר יביא לקריסת הדטאנט - מדיניות ההפשרה שעמדה במוקד מדיניות החוץ של קיסינג'ור מול הסובייטים. הם גם ראו בפניית המצרים אליהם, למנוע את הכנעתה של הארמייה השלישית, אות וסימן לאפשרות שחיכו לה שנים - להחליש את המעורבות הסובייטית במצרים ולמשוך את סאדאת וארצו, ואולי מדינות ערביות נוספות, אל מתחת להשפעה האמריקאית. במשך שנים כיוון קיסינג'ור לרגע הזה, והוא היה נחוש שלא לתת להזדמנות הזו לחמוק מידי, גם אם ישראל תשלם את המחיר.

הלחץ הבין-לאומי, ובעיקר האמריקאי, על ישראל הלך וגבר ועמו ההידרדרות ביחסים בין קיסינג'ור לגולדה מאיר. גם החלטה 340 של מועצת הביטחון ב-25 באוקטובר, ששמה סוף למלחמה באופן רשמי, לא מיתנה את המפולת; ההיפך הוא הנכון. בימים הבאים איים הנשיא ניקסון לנתק את ארצות הברית מישראל, וקיסינג'ור דרש ממנה לסגת; ועד שתתבצע הנסיגה, להעביר אספקה לא-צבאית לארמייה המכותרת כדי למנוע את הרעבתה וכניעתה. ב-27 באוקטובר אף הציבו האמריקאים אולטימטום לישראל, כדי שתודיע עד לשעות הצהריים על נכונותה להעביר אספקה

לארמייה; ולא - תצטרף ארצות הברית ליוזמה בין-לאומית להעביר את האספקה ללא הסכמת ישראל.

גולדה מאיר חששה מאוד מהידרדרות הקשרים עם האמריקאים, ופעלה כדי לרכך את המתח ואת הדרישה לנסיגה, וכמו כן למנוע את חידוש הלחימה שריחף באוויר. בפני ישראל עמדו שתי "סכנות" - הדרישה לסגת לקווי 22 באוקטובר, והדרישה להסכים להעברת אספקה לא-צבאית לארמייה הנצורה. הממשלה החליטה ב-27 באוקטובר לאשר שיירת אספקה חד-פעמית לארמייה, כדי לרכך את הלחץ לנסיגה. באותו יום גם הושגה הסכמה לקיום שיחות בין נציגי צבאות מצרים וישראל על כל הבעיות שהתעוררו לאחר הפסקת האש. בנוסף הציעה ישראל לקיסנינג'ר לפתור את שלל הבעיות באמצעות הסכם "הפרדת כוחות", שיבסס את הפסקת האש ויביא לחילופי שבויים ולמידע על הנעדרים בחזית המצרית, וגם יאפשר להתחיל בשחרור אנשי המילואים והחזרת המשק והחברה הישראלית לשגרה ככל שיתאפשר. אולם קיסנינג'ר דחה בשלב זה כל הצעה ודרש את הסכמת ישראל לנסיגה.

הלחץ על גולדה מאיר להסכים לסגת לקווי 22 באוקטובר נמשך גם בנסיעתה לווינגטון ב-31 באוקטובר. אולם היא עמדה מול הלחץ שהפעילו עליה כל "התותחים הכבדים" בממשל - הנשיא ריצ'רד ניקסון, מזכיר המדינה הנרי קיסנינג'ר, שר ההגנה ג'יימס שלזינגר וראש הסייג'יי-איי ויליאם קולבי. ישראל לא נסוגה ולא הסירה את הכיתור אלא בהסכם הפרדת הכוחות עם מצרים שנחתם בינואר 1974.

פרשת המאבק הישראלי הנחוש בסוף מלחמת יום הכיפורים, כדי לשמר את הישגי המלחמה בחזית הדרום מול לחץ בין-לאומי מסיבי, היא מהעניינים המוכרים פחות בתולדות המלחמה הזו. החלטתה של ראש הממשלה גולדה מאיר שלא לשתף פעולה עם הדרישה לנסיגה ישראלית לקווי 22 באוקטובר, ונכונותה לצאת למאבק ראש בראש עם המדינאי רב-העוצמה ביותר בעולם, הנרי קיסנינג'ר, הייתה מפתח רב-חשיבות בקביעת המצב הנוח יחסית שבו הגיעה ישראל למשא ומתן על הסכמי הפרדה בתום המלחמה.

הייתה זו הצלחה מדינית שלא נפלה בחשיבותה מההצלחה הצבאית. יתר על כן, ההצלחה הזו תרמה במידה רבה למתווה של הסכם הפרדה שנחתם עם מצרים ב-18 בינואר 1974, ולשבירת הקרח בין ישראל למצרים

בחודשים שאחרי המלחמה. הסכם ההפרדה אף הכתיב את מתווה ההסדרים המדיניים שבאו לאחר מכן, מתווה מדורג של הסכמי ביניים עד להסכם השלום בין שתי המדינות.⁹³

93 שם, "אחרית דבר", עמ' 370-378.